

מאמר שלישי

שכם ושומרון

המרכז הלאומי המדיני בכניסתינו לארץ
וקדושת האחדות הישראלית בנחלת יוסף

"וַיַּעֲבֹר אֲבָרָם בְּאַרְצָךָ עַד מְקוֹם שְׂכָם

עַד אֵלוֹן מוֹרָה, וְהִכְנַעְנִי אֹז בְּאַרְצְךָ"

(בראשית יב, ו)

"וַיָּבֵא יַעֲקֹב שְׁלָם עִיר שְׂכָם...

וַיִּמְנֹן אֶת־פְּנֵי הָעִיר וַיִּקַּן אֶת־חִלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר נָטָה־שָׁם אֱהֻלוֹ.

(בראשית לג, יחט)

...וַיִּלְכּוּ אֲחִיו לַרְעוֹת אֶת־צֹאן אֲבִיהֶם בְּשָׂכָם...

לְדָנָא רָאָה אֶת־שָׁלוֹם אֲחִידָךְ וְאֶת־שָׁלוֹם הַצֹּאן...

וַיִּשְׁלַחְהוּ מֵעֵמֶק חֲבָרוֹן וַיָּבֵא שְׂכָמָה"

(בראשית לו, יביד)

"וַיֹּאנֵי נִתְּתִי לְךָ שְׂכָם אֶחָד עַל־אֲחִידָךְ

אֲשֶׁר לָקַחְתִּי מִיַּד הָאֲמָרִי בְּחַרְבֵי וּבִקְשָׁתַי"

(בראשית מח, כב)

"וַיִּכְרַת יְהוֹשֻׁעַ בְּרִית לָעָם בַּיּוֹם הַהוּא,

וַיִּשָּׂם לוֹ חֶק וּמִשְׁפָּט בְּשָׂכָם"

(יהושע כד, כה)

אַלְקִים דְּבָר בְּקֻדְשׁוֹ אֶעֱלֶזָה, אַחֲלָקָה שְׂכָם וְעֵמֶק סִכּוֹת אֶמְדֹּד:

ברש"י שם: אחזיר להם נחלת יעקב אביהם

תהלים ס, ח

תוכן המאמר

105.....	פתיחה
107.....	חלק ראשון
107.....	א. אברהם ושכם
108.....	ב. שכם
110.....	ג. יעקב ושכם
113.....	ד. הקנאות לקדושת הברית
115.....	ה. הערבות הישראלית
116.....	ו. מנהיגותו של יוסף
117.....	ז. שאיפת אחדות האומה ושלומה
119.....	ח. שכם בברכת יוסף
122.....	חלק שני
122.....	ט. כיבוש שכם
123.....	י. הערבות ההדדית בארץ ישראל
125.....	יא. מעמד כריתת הברית בברכה ובקללה
129.....	יב. עיר מקלט
132.....	יג. צוואת יהושע בשכם
134.....	יד. קבורת עצמות יוסף
137.....	חלק שלישי
137.....	טו. בנחלת מנשה, וגדעון השופט
138.....	טז. ממשלת אבימלך
140.....	יז. התכלית המאוחדת בישראל
141.....	יח. ירבעם וחלוקת המלכות
144.....	חלק רביעי
144.....	יט. שומרון
144.....	כ. בתקופת אחאב
147.....	כא. אלישע הנביא
148.....	כב. המצור הגדול
149.....	כג. סופה של שומרון
151.....	כד. משפט אלקי הארץ
153.....	כה. הכותים
158.....	נספח א. אגרת רבנו הרצ"י להנחת אבן הפינה בהר גריזים
—	נספח ב. אגרת הרצ"י לגרעין שכם — אלון מורהב. אגרת הרצ"י לגרעין שכם —
159.....	אלון מורה

פתיחה מדברי רבינו הרב צבי יהודה זצ"ל

(ל"ב בעומר תשל"ז)

כאן במקום הגיעו שלם,
במעשה אבינו סימן לכל בניו,
בכל תקפו, בגופו, בממונו ובתורתו
- בכל עמו ונחלתו.

(עפ"י בראשית ל"ג, י"ח-י"ט)

מקום בו כל ישראל להמליך
אחרי ענות כל העם את יהושע:
ד' אלוקינו נעבוד ובקולו נשמע,
ומכאן סודר כל העם איש לנחלתו,
עם כריתת הברית, לסידור החוק והמשפט.

(עפ"י יהושע כ"ד)

וכאשר דבר אלוקים בקדשו: (עפ"י תהילים ס, ח)
אעלוזה אחלקה שכם ועמק סוכות אמדד,
באלוקים נעשה חיל והוא יבוס צרינו (תהילים ס, י"ד).

* * *

מתוך שיאה של ירושלים מקדשינו,
הרוממה ושקולה ככל ארץ ישראל,
נמשכת ושופעת לכם, מחמדי,
ברכת יעקב אבינו המתרחבת בלי מיצרים
לכל רוחות העולם.
אחי ורעי הדוגלים במערכות נצח ישראל ונחלתו,
מראשית קדמות אבותיו
המתאמצים להתאחז ולהקבע במרומי עיר הקודש שכם.

(סיוון, תשל"ט)

(בהלכות ציבור רה)

שכם

עיר הקודש תיבנה ותיכונן

אלוקים יכוננה עד עולם סלע

- א. שכם – מקומו הראשון של אברהם אבי האומה בארץ הקודש ובה נאמרה הנבואה הראשונה "לזרעך אתן את הארץ הזאת".
- ב. שכם – מקומו חנייתו הראשונה של יעקב אבינו בארץ הקודש, וקניית הקרקע הראשונה בה, ושביטת השבת הראשונה בה, וקביעת מרכז לעבודת ד' "אלוקי ישראל" (בראשית לג, ט). בה.
- ג. שכם – בה נתגלתה קנאותם הצודקת של האחים שבטי יה על כבוד המשפחה והאומה, לעומת חרפת ביזוי בני תמור הערלים (בראשית לד).
- ד. שכם – ניתנה לנחלת שבט יוסף (בראשית מח, כא-ב) אליה הלך בשליחות לבקש שלום אחיו, ובה נקבר יוסף הצדיק (יהושע כד, לב), היסוד המשביר לכל עם הארץ.
- ה. לשכם הגיעו כל ישראל ביום כניסתם לארץ בימי יהושע בן-נון, ובה בין הר גריזים לעיבל נעשו מייד ערבים זה לזה במצוות התורה (דברים כט, כח).
- ו. בשכם – תקן יהושע את ברכת הארץ, חמדה טובה ורחבה. (הגר"א באדרת אליהו, פרשת ראה)
- ז. שכם התקדשה כעיר מקלט של לויים מורי תורה ויראה במרכז הארץ (יהושע כ, ז), לְכַפֵּר וּלְמַתֵּן את יצר הרציחה.
- ח. בשכם התייצבו כל ישראל לפני מות יהושע וקיבלו על עצמם ברצון את עבודת ד' וקיום כל מצוותיו, בכל רחבי ארצנו הקדושה (יהושע כד).
- ט. בשכם נבחר רחבעם בן שלמה למלך על יהודה, כנגד היפרדות שבטי ישראל ע"י ירבעם, להניח יסוד לאחדותה של האומה כולה (מל"א, יב) בהחזרת מלכות בית דוד לבירת האומה בירושלים.
- י. שכם = עתידה לחזור להיות עיר ואם בישראל, מרכז רוחני ממלכתי קדוש, בירת השומרון וגב ההר שמצפון לירושלים, כדבר ד' ביד נביאיו. (תהילים ס, ח ברש"י).

חלק ראשון

שכם בימי האבות

א. אברהם ושכם

חנייתו הראשונה של אברהם אבי האומה בארץ היתה בשכם: **"ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה, והכנעני אז בארץ"** (בראשית יב, ו).

בשכם נראה ד' אל אברהם בפעם הראשונה בארץ הקודש, והודיעו כי זאת היא הארץ אליה נצטוו להגיע. כי כאן בארץ הזאת תתקיים הברכה האלוקית: **"ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה"** (בראשית יב, ב). כאן נתבשר אברהם על בשורת הזרע וירושת הארץ: **"וירא ד' אל אברם, ויאמר: לזרעך אתן את הארץ הזאת"** (יב, ז).

מהו יחודו וסגולתו של מקום זה? מהו הסוד המוסתר בו? ומה פשר הראשוניות הזו, שרק בהגיע אברהם אליו, זכה להתגלות ד' אליו בנבואה ולברכת העם והארץ?

ענינה של העיר שכם יתברר וילך ע"י אבות האומה, השופטים הנביאים והמלכים במשך הדורות. המאורעות השונות יבררו את תכונותיה וסגולותיה המיוחדות, בהן תתברר לעינינו התכלית האלקית שהוטבעה בעיר זו ובסביבותיה. בפרקים אלו ננסה לעמוד על עומק משמעותם של המאורעות שאירעו בשכם ובסביבותיה, המתוארים בדבר ד' בתורה בנביאים ובכתובים.

מהעובדה שבשכם נאמרה הנבואה הראשונה על ירושת הארץ, אנו למדים, כי יש בה בשכם סגולה צפונה השייכת לקדושת הארץ בכללה. ומשמע שבהגיע אברהם לכאן התעוררו אצלו רגשות חיבה וחפץ עלילאי פנימי לזכות בשלימות קנין הארץ לזרעו היוצא ממנו. ולעומת התעלותו הפנימית הזו באה התייחסות דבר ד' אליו, בנבואה לאמר **"לזרעך אתן את הארץ הזאת"**.

יש להבין את הקשר בין חלקי הפסוק **"עד מקום שכם — עד אלון מורה — והכנעני אז בארץ"**. רש"י מבאר כי הם רומזים למאורעות שיקרו לישראל בהמשך הדורות: מקום שכם — כדי להתפלל על בני יעקב כשיבואו להלחם בשכם, אלון מורה — רומז להר גריזים והר עיבל בו יקבלו ישראל את שבועת התורה, מיד בכניסתם לארץ, והכנעני אז בארץ — היה הולך וכובש את הארץ

מיד בני שם, ולמרות זאת היה דבר ד' אליו כי "עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם".

הרמב"ן מוסיף ומבאר כי "החזיק אברהם במקום ההוא תחילה, וקודם שניתן לו את הארץ, נרמז לו בזה כי בניו יכבשו המקום ההוא תחילה, קודם היותם זוכים בו, וקודם היות עוון יושב הארץ שלם להגלותם משם. ולכן אמר 'והכנעני אז בארץ'". כלומר ירושתה של שכם לישראל בסדר התפתחותה של האומה הישראלית וזכויותיה, לעומת גמר מילוי עוונם של עמי כנען, כי קדושתה מיוחדת מאד לישראל בעומק פנימיות נשמתם. "ויתכן לומר... שהכנעני — הגוי המר והנמהר — אז בארץ, ואברם ירא ממנו, ולכן לא בנה מזבח לד', ובבואו במקום שכם באלון מורה נראה אליו השם, ונתן לו הארץ, וסרה יראתו... ואז בנה מזבח לד', לעבדו בפרהסיא".

כנען בנו של חם בנו של נח, נתקלל להיות עבד עבדים לאחיו. חטאו המנוול של חם בהשחתת בשר הקודש, איבר ההולדה מגופו של אבי אביו נח, בלוע וטמון היה בבנו כנען. עמי כנען היו מצוינים במידותיהם המקולקלות של שחיתות פריצות וחמס שנמסכו בגופם המסואב. שלטון רשע זה היה הולך ומתחזק בארץ החיים ארץ הקודש.

לעומתם הופיעה נשמתו הזכה והטהורה של אבי האומה אברהם, שנועד להשריש את דרך הטוב והיושר, הקודש והטהור בארץ החיים. היסודות הפנימיים של המידות הישראליות העתידות להופיע במהלכי הדורות, היו גנוזים וצפונים בנשמתו הגדולה של אברהם. נשמתו העליונה של אברהם לא מצאה מקום לבטוי והתעוררות רגשות אלא בהגיעה לשכם תחילה. שם התעוררה הנשמה העליונה הזו למלוא תפקידה ויעודה, למרות תוקף שלטונם המסואב הגס והטמא של עמי כנען, ההולך לבלע כל יסוד של קודש. שם בשכם החל להתברר יעודו של העם הישראלי, ונחתם בטבעת הנבואה האלקית "לזרעך אתן את הארץ הזאת".

ב. שכם

בלשון העברית "שכם" הוא החלק העליון בגוף האדם בין הכתפיים. על שאול נאמר "משכמו ומעלה גבוה מכל העם" (שמו"א ט, ב), בה נושא האדם משא, כמו שנאמר, ברבקה: "וכדה על שכמה" (בראשית כד, טו), וכן "משארותם צרורות בשמלותם על שכמם" (שמות יב, לד), "וישאה וישם על שכמו" (שמו"א י, ט). נשיאת

משא על השכס היא בטוי לנשיאה בעול ובתפקיד, כמו שנאמר ביששכר "ויט שכמו לסבול ויהי למס עובד" (בראשית מט, טו), ובמלכות דוד: "ותהי המשרה על שכמו" (ישעיה ט, ה).

השכס הוא תחילת הגוף ושרש הכתפיים והידיים, אחרי הופעת הראש והצואר. כך הוא סדר הבריאה של גוף האדם, כאשר מתבוננים בענינו מלמעלה למטה, עפ"י סדר צלם האלקים שבו נברא. השכס הוא אחד אך נחלק לשני כוחות המעשה שבימין ובשמאל. השכס הוא החלק האחורי שבגוף האדם. הוא המבטא את החלק הסתום, הגופני שאינו מפורט, ואינו מביע את פנימיות נפשו הרוחנית של האדם. הפנים מגלים את הנשמה וכוחותיה, הבעת הפנים ומערכת החושים שמצד הפנים של האדם מביעות את כוחות נפשו הפנימיים, ואילו הגב, צידו האחורי, מביע את ערכו הגופני.

קדושת ארץ ישראל היא כקדושת הגוף הישראלי. לכל מקום ואיזור בארץ ערך סגולי פנימי המגלה ענין מסוים מקדושתה הכללית האלקית של ארץ החיים. להבנת ערך סגולי זה יש צורך בחכמת אלקים עמוקה ורחבה, אך מעט מזעיר מתנוצץ ומתגלה לנו עפ"י התבוננות עמוקה. שכס היא העיר המיוחדת לבנין ה"גוף הלאומי" והמדיני של האומה הישראלית. במקום זה שרויה הסגולה האלקית הישראלית המתאימה להופעת כוחות אלו באומה במשך דורות ושנים. זוהי ודאי הסיבה לכך שאברהם חנה לראשונה בשכס, ושם בנה מזבח כמקום תורה ותפלה, לד' הנראה אליו, ושם נאמרה לו נבואת ההבטחה על ירושת הארץ כולה. וזו ודאי הסיבה ליתר המאורעות שאירעו במקום זה, כפי שמבואר להלן.

הלשון "שכס" משמשת גם להשכמה "וישכס אברהם בבקר" (בראשית יט, כז). תחילת הקימה להתחדשות החיים נקראת בלשונינו "השכמה". אמנם נכון, יסוד הסבר שם זה לעיר שכס לא נכתב במפורש.

בתורה נזכר כי בנו של נשיא הארץ החיווי נקרא בשם "שכס בן חמור" (בראשית לו). יתכן ונקבע שם העיר כשם "שכס בן חמור" זה תחילה, או נקרא שמו על שם העיר.

נראה שעובדה זו באה ללמדנו כי התשתית המדינית-הלאומית שהיתה בעיר שכס נבנתה בתחילה, בצורה כנענית. וצדדיה החיצוניים של תשתית זו עלולים להבנות בדומה לכך, עפ"י יסודות נכריים. הבנין הלאומי יכול להיות כולו חמרי, טבעי ואנושי. כח הגוף ה"שכמי" הנובע מהחומר שבחמירות בכל

התגלמותו נרמז בבטוי השם: — "בן חמור". אמנם יסודו האמיתי צריך להיות תמיד מכוון אל התכלית האידיאלית של האמונה והקריאה בשם ד', ע"י האומה הישראלית. על כן לא בחינם בנה שם אברהם מזבח "ויקרא בשם ד'", בשעה שהיו הכנענים הולכים וכובשים את הארץ.

ועל דרך הרמז: שכם הוא בגימטריא ס' פעמים ס' (600600). 60 הוא מספר סך כל כוחות המעשה שבעולם. ששת הקצוות של העולם המעשי נגלה אלינו בשלשה מימדים. אות הסמ"ך העגולה, מבטאת את סך כוחות הטבע והמעשה. האות הסמ"ך היא כפולה, ס' במילואה וכוללת ס' נסתרת, להורות שכנגד כל ענין גלוי המופיע בעולם יש ס' חלקים פנימיים נסתרים. האדם הוא עולם קטן ושרש כל כוחות הגוף שלו נקרא בלשון הקודש "שכם", הכולל בתוכו ברמז מספרו, את כל חלקי המציאות הנגלים והנסתרים, ס' פעמים ס'.

ג. יעקב ושכם

יעקב אבינו הוא בחיר האבות. הוא המגלה את ענין הסגולה הישראלית בשלימות צביונה. הוא איש תם, איש אמת היושב באהליה של תורה, ומקבל את ברכת יצחק אביו בשעה שלובש על גופו וידיו את בגדי עשוי, איש השדה. 4 יעקב הולך לגלות בגפו, בונה את משפחתו, מגדל את ילדיו ורוכש את רכושו וקניינו, — בעצמו, מתוך אמונה גדולה, ומחשבות קודש עלאיות, הנובעות מעומק מגמתה של תורה דלעילא. יעקב מתמודד עם רמאותו של לבן, ונלחם עם עשיו ושרו ויכול להם. ומתוך כל המאורעות האלו הוא מגיע לארץ ישראל, להניח את יסודות הקודש של האומה בארצה לדורות שיבואו.

"ויבוא יעקב שלם עיר שכם... ויחן את פני העיר" (בראשית לג, יח). שלם היה **בתורתו** — שלא שכח דבר מהדברים שלמד בבית מדרשו ובבית אבותיו אברהם ויצחק. שלם היה **בקנינו** — למרות כל מאמצי לבן להחסירו. ושלם היה **בגופו** — למרות מלחמתו עם עשיו ועם שרו. ברכת ד' ושמירתו העליונה שהובטחה לו בחלום בבית-אל טרם צאתו מהארץ התקיימה בו עתה בשובו ארצה. בגופו של יעקב לא שלטו גויי הארצות, אף לא טשטשו את יחודו, מידותיו ותכונות נפשו. קדושת ישראל סבא היתה בכך יסוד לישראל, גם סימן ואות, על שלימות ענינם הלאומי ושלימות ערך קנינם וגבורתם לשם תכליתם העליונה.

1. חנייתו בה

על הפסוק "ויחן את פני העיר" אומרים חז"ל ש"נכנס עם דמדומי חמה וקבע לו תחומין" (בראשית רבה פ"ט). להורות לנו כי לא כניסת חולין היתה כניסתו של אותו הצדיק השלם שבאבות, אלא כניסה של קבלת שבת עם דמדומי חמה. גם לא ישיבת חולין היתה ישיבתו הראשונה של יעקב בארץ, אלא ישיבה שיש עימה משמעות של מצוה וקדושה, ישיבה הקובעת לענין תחומי השבת, ישיבת קבע מכחה של השראת השכינה שהיתה עימו. לשון "ויחן" הנזכרת כאן (בראשית לג, יח) היא כלשון "ויחן" הנזכרת בחנייתם של ישראל כנגד הר סיני לקבלת התורה (שמות יט, ב), כאיש אחד בלב אחד (רש"י). חנייה בלב אחד להקבלת פני השכינה ההולכת ובאה בקדושת השבת. בעיר שכס נעשתה חניית קודש זו לשם השראת השכינה מכוחה של השבת בארץ.

בחנייה זו התעורר הצורך לתיקון יסודות לחיים מדיניים בארץ. וכך הורו לנו חכמים: "רב אמר: מטבע תיקן להם. שמואל אמר: שווקים תיקן להם. ר' יוחנן אמר: מרחצאות תיקן להם" (שבת לג:). מרן הראי"ה קוק (בעין איה שבת פרק ב אות רפד-ה) מבאר ש"הגברת המוסר הטוב המתאים אל הצדק העליון והגברת לח החברה הקיבוצית הוא ע"י התמדת היחש שימצא בין אדם לחבירו... שכל מה שיתרבו יותר בני אדם, יותר יוכלו להועיל איש לאחיו... וכל מה שתהיה הכרה זו יותר גלויה ובולטת, יותר יתרחב לח האהבה ואחנות החברה האנושית, שממנה תוצאות לכל הטוב יותר נשגב שראוי להיות שזרר בעולם". — על כן תיקן יעקב את שלושת הדברים האלו כדי שיתרבה רושם האהבה בין הבריות ושיפותח רגש האדם לטהרה ולטוב טעם (עיין שם באריכות).

וממשיך הרב: "שכל אלה ראה יעקב אבינו, הכולל את כל השלימות ואוגדם יחד להשריש **בשכס**, שהוא נגד הפרצה שהיתה עתידה שם בחלוקת מלכות בית דוד, מפני מיעוט ההבנה איך אפשר **שתתאים השלימות החמרית והחברתית עם השלימות המוסרית והעיונית**. אבל יעקב איש תם, רק הוא בא שלם. ומעשה אבות סימן לבנים, ולאגד את כל הכשרון יחדיו, להיות בחוברת לקדש שם השי"ת ששמו שלום (שבת י:), 'והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו' (ישעיה כט, כג)".

וענין שלימותו של יעקב מתבאר שם ש"יעקב אבינו ע"ה היתה עיקר מגמתו להראות לכל שאין שום צד מצדדי השלימות, בין הגבוהים בין הנמוכים, שלא יהיה האחד מחזק את חבירו כשיובן יפה, וק"ו שלא יהיה האחד סותר את חבירו. ע"כ היתה יד ד' עמו, ובא שלם בגופו ועם זה שלם בממונו, ומשניהם

יחד מצא את הטוב הפנימי להיות שלם בתורתו, להיות למופת, כי בדרכי הצדק והאמת מתקבצות כל המעלות להאחד יחד, ואין שלימות אחת דוחה את חברתה כ"א מפני קיצור ההבנה שבערכה ובהשגת מטרתה. ... ויעקב איש תם יושב אהלים' מביט בעין של נדיבות ואהבה על כל מה שנמצא בו דבר טוב".

2. קניית השדה

"ויקן את חלקת השדה, אשר נטה שם אהלו, מיד בני חמור אבי שכם במאה קשיטה" (בראשית לג, יט). העיר שכם היא המקום השני, אחרי מערת המכפלה, שקנו האבות בכסף מלא, כדי שתעמוד זכות זו לבניהם אחריהם.

אברהם קנה את מערת המכפלה בחברון כמקום קבורה לאבות האומה. קברות הצדיקים הם הקשר שבין קדושת הרוחניות הנשמטית העליונה ובין קדושת הארץ התחתונה. זהו יסוד יחודה של חברון, בה התיסדה המלכות הנצחית של בית דוד. מלכות שמגמתה היא אידאלית ונצחית ורק מתוך כך היא מכלכלת את ההוה, ואת כל פרטי החיים המעשיים.

לעומת זאת יעקב קנה חלקת שדה שבה נטה את אהלו. הקנין הוא של מקום החיים הממשיים, של המשפחה והילדים המתקיימים תחת האהל, ושל השדה מקום העבודה והפרנסה. קנייה זו היא לצורך עצם החיים הממשיים ולכל צרכיהם. כי יסוד יחודה של העיר שכם, הוא לגלות ולברר את ערך קדושת החיים המשפחתיים והמדיניים, הכלכליים והצבאיים, בעיר בשדה ובמדינה בכללה. על בסיס זה תתפתח האומה בכללה בקדושת חייה הלאומיים בארץ הקודש כולה.

3. המזבח

"ויוצב שם מזבח, ויקרא לו אל אלהי ישראל" (ג, ט). עוד בבית אל לפני יציאת יעקב מהארץ נדר נדר לדי': "אם יהיה אלהים עמדי... ושבתי בשלום אל בית אבי — והיה די' לי לאלהים", וכוונתו היתה לְקַסֵּד מרכז לתפילה ולעבודת די'. המזבח הוא מקום תפילה ולעבודת די', וע"י כך הוא מקום להשראת שכינה.

המלבי"ם מבאר כי דוקא שם בשכם הציב יעקב מתחילה את המזבח, ולא בבית-אל, אשר שם נדר להשלים את נדרו. כוונה מיוחדת ומגמת קודש היתה ליעקב בזה, כי בשכם מקום היסוד של קדושת החיים הארציים הממלכתיים, יהיה מזבח המשמש מקום תפילה והשראת שכינה. על כן קָרָאוּ "אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל", כלומר האלהות המופיעה ושורה בשכינתה על עם ישראל, מצד עצם

סגולתה של האומה, עוד לפני יחודם הרוחני העליון, העומד להתברר ולהתגלות בבית אל שבירושלים*.

אמנם אחרי מעשה דינה בשכם (שיתבאר להלן) אמר ד' ליעקב: "קום עלה בית אל ושב שם, ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בברחך מפני עשיו אחיך" (בראשית לה, א). בית האלהים שבירושלים הוא מרכז התורה והתפילה של האומה, מקום השראת השכינה, מקור הנבואה, שפעת חכמת התורה ואוצר הרוח לעם כולו. לבית האלהים שבירושלים יעקב הולך מתוך צו אלהי ברור: "קום עלה בית אל ושב שם, ועשה שם וכו'". לעומת זאת לשכם מגיע יעקב בעצמו, בלא צווי מפורש מאלהי ישראל, להורות לנו כי הקומה הראשונה בבנין האומה נובעת מְנַטֵּית הקודש שבנשמת האומה בעצמה, ואחריהן ועל גבן יופיע הצו האלהי העליון להופעת הקומה הרוחנית הנשמטית העליונה. העלייה לבית האלהים בבית־אל דורשת היטהרות מכל טומאת הניכר שנדבקה בזרע יעקב ובקניינו. את המזבח השני קורא יעקב "אל בית אל", לומר כי בו מתגלה האלהות מצד התגלותה העצמית בביתה המיוחד לה, בלב האומה שבירושלים.²⁷

ד. הקנאות לקדושת הברית

"ותצא דינה בת יעקב לראות בבנות הארץ. וירא אותה שכם בן חמור החוי נשיא הארץ, וישכב אותה ויענה" (לה, א). להשפעתו של יעקב על החיים הכלכליים המסחריים והגופניים של בני העיר (עי' שבת לג:) דרושה מידה של התקרבות אל יושבי הארץ הכנעניים, והתקרבות חיצונית זו צריכה להיות בזהירות מירבית ואחראית מאד. ומיד לאחר חנייתו הקדושה בקרבת העיר חייבת היתה המשפחה לפנות אל מרכז חיי הרוח של האומה, בבית האלקים שבירושלים. השהות הממושכת בקרבת תרבות הניכר של הכנעניים פעלה אז פעולה הפוכה, והשפעה שלילית מקולקלת של הגוים יושבי הארץ על המשפחה הקדושה.

הצניעות הישראלית ושמירת יחודה נפרצה ע"י מעשה שכם בדינה. לעומת השפעת הקודש של יעקב התגלתה שחיתותו ופריצותו של שכם בן חמור נשיא

27. בביטוי בית־אל שבירושלים, אין כונתי לומר שבית־אל זו שבה לן יעקב היתה בירושלים, אלא שענינה הרוחני של בית־אל בהתפתחות האומה, עתיד להתהוות בירושלים, למרות חשיבות מרכזיותה של בית־אל שבנחלת אפרים, עי' בחוברת בית־אל, מסדרת "ישע ימינו".

הארץ החיוי, באניסתו את דינה. בזה נפרצה קדושת המשפחה אשר לבית יעקב בטומאת העריות, דוקא בעיר שכם. העיר המיועדת לגלות ולהופיע את קדושת החיים המשפחתיים והטבעיים בישראל, היתה שבויה וכבושה אז בידי החיויים הכנענים, ועובדה זו גרמה להשחתת המידות ביתר שאת ועוצמה, ונעשה ע"י זה קלקול נורא בבית ישראל.

נזכור כי על יעקב נאמר שהיה יופי גופו כיופי גופו של אדם הראשון (בבא בתרא נח., בבא מציעא פד.). מיעקב לא יצאה טיפת זרע אחת לריק ולבטלה, וכל בניו בנוים יחד את בית ישראל, בלי שידחה אחד מהם. רק במעשה דינה נפגמה ונפרצה קדושת המשפחה.

התורה מאריכה ומספרת לנו את מעשה שכם (בן חמור החיוי נשיא הארץ) להראות את עומק הקלקול והשחיתות שנוצרה על ידו. שכם, בנו של ראש העיר, בהסכמת אביו, רצה להנציח את סרחון פריצותו בנישואיו לדינה, להפוך את קלקול שחיתותו לדבר מותר בציבור. בזה תהפוך שכם לערות הארץ כולה, תתכסה ותעלם קדושתה היסודית, ויהיה לדראון עולם כל ערך קדושת המשפחה אשר לבית ישראל, חלילה. למהלך טמא זה מסכימים אף כל בני העיר מתוך דחף פנימי. בפרט להימול בבשרם מוכנים הם, באשר כלפי חוץ יראו אֶז כמולים, וכישראל הקדושים מרחם, בעוד שלפי שורת האמת תונצח פריצות ערלותם ושבוש סדרי החיים הקלוקלים של שכם בן חמור נשיאם. התבוללות ישראל בתוכם הפכה לעקרון עמוק שדוחף את בני העיר אף לניתוח מילה בבשרם. "והתחתנו אותנו, בנותיכם תתנו לנו ואת בנותינו תקחו לכם" (בראשית לד, ט). דחיפתם הפנימית היתה בכל כח ההתנגדות אל היחוד הטהור והקדוש אשר לבית יעקב, במגמה לטשטש את כל יחודם ולעוות את כל יושר דרכם.

אמנם לעומת זאת נתגלתה קדושת קנאותם של שמעון ולוי אחי דינה. "האיש אשר לו ערלה — חרפה היא לנו" (לד, יד) — אמרו. עומק כוונתם הוא ודאי לכך ש"כל הגוים ערלים" (ירמיהו ט, נדרים לא:). גם אם ימולו, וכך ההתערבות באנשי שכם חרפה גדולה עד מאד היא לבית ישראל. ועל כן מוכרחים הם לעשות מעשה ולברר את יחודה של המשפחה והאומה. התחסדות הצטדקותם של הגוים צריכה להתברר, כי שקרית היא. כי הלא איך יהפכו בני העיר עורם, בעשותם זימה פה חמורה בהסכמה ובפרהסיא. על כן ענו להם כמידתם, אם

תמולו כל זכר, ותהיו כמונו — מה שלא יתכן היותו לעולם — והיינו לעם אחד. ואם לא "ולקחנו את ביתנו והלכנו".

אז נתגלה העז הישראלי בגבורתו, מתוך איכפתיות וערבות כלל ישראלית של האחים באמרם "הכזונה יעשה את אחותינו" (לד, לא). שאיפת הקדושה הישראלית, בכל מלוי דרישת הכבוד שלה, התגלתה בזה אצל האחים הגבורים, בטענת העלבון והבושה הנוראה, של עוצמת הרגשת הנשמה האצילית אשר לבית ישראל, בכל אידיאליות תכליתה המוסרית בחיים, **זוקא בשכם יסוד הקדושה הארצית של הארץ כולה.**

מתוך קנאות קודש זו נהיתה "המלחמה" הראשונה של שבטי האומה הישראלית נגד גויי הארץ, מלחמה שאינה להצלת נפשות ואינה מלחמת כיבוש, אלא פעולה לבירור יחודם האלקי של ישראל וכבוד קדושתה של המשפחה — "הכזונה יעשה את אחותינו".

ה. הערבות הישראלית

דינה בת יעקב מהוה גילוי לקדושת הלאומיות של כנסת ישראל. חילולה ע"י החיוויים, בהתבוללות ובטשטוש ערכה המקודש של דינה, הוא סימן למגמת טשטוש ערך הלאומיות בישראל, והפרדתה ממקורה המקודש העליון שבירושלים, בהמשך הדורות. לוי, כח התורה בישראל, ושמעון, כח הגבורה הישראלית, חברו יחד לגלות את כחה של האומה הישראלית, לקיום הברכה שנאמרה לרבקה "אחותינו את היי לאלפי רבבה וירש זרעך את שער אויביו" (בראשית כד, ט) — להורות כי לא כזונה, חסרת אחיזה ויציבות הנוהגת בחניפות לאחרים יַעֲשֶׂה את אומתו.

התרעמות יעקב על שמעון ולוי "עכרתם אותי להבאישני ביושב הארץ", היתה מפני התעוררות קנאתם של האחים מעצמם שלא עפ"י הוראת ישראל-סבא ממקור התורה בישראל. עפ"י הדרכת התורה את כוחות האומה ראוי להתחשב עם המציאות הממשית ועם מעמדם ויכלתם של ישראל בדרכי המלחמה נגד הגוים. קנאות-רוחנית זו בלא נטילת רשות והסכמה מהוה סכנה קְנוּרְמַת התנהגות בהמשך חייהם של ישראל. הדחפים והמניעים הלאומיים בישראל צריכים להיות פועלים עפ"י פקודת השכל התורני האלקי, של תלמידי החכמים שבדור. מ"ירושלים" האחת צריכה לצאת ההוראה וההכְנָה לכל צעדינו המלחמתיים המדיניים והכלכליים. ואף כי חיובית ונכונה היתה פעולתם של האחים עפ"י אמיתת ענין קדושתם של ישראל, ועפ"י רֵעַ הקלקול

של החיוויים הכנעניים, אין דרך זו של קנאות ראויה כהדרכה לדורות. ועוד עלול חבור זה של שמעון ולוי לפעול בקנאות רעה נגד יוסף אחיהם, העומד להוציא לפועל את שלימות האידיאל של הלאומיות הישראלית בעצמה. על כן בירכם יעקב ואמר "ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל" (בראשית מט, ז), לא יהיה כחם הרגשני של האחים מרוכז ומאוחד, שעל ידי כך עלולה לצאת ממנו הוראת טעות, אלא מחולקים ומופצים בישראל יהיו, להוציא לפועל ולמעשה את הכוונת התורה הנבואה והמשפט שבמרכז האומה.

ו. מנהיגותו של יוסף

יוסף נועד להיות המנהיג הראשון של שבטי ישראל, בסדר התפתחותה של האומה, במשפחתו של יעקב. גם בהמשך הדורות עתידים לעמוד מנהיגים "ראשוניים" לאומה, מבניה של רחל. (יהושע מאפרים ושאל מבנימין). בראשית היווצרות התא המשפחתי ובהתחלקות הכוחות ותכונות החיים של האומה בשבטי ישורון, הוכנו ויועדו לתכליתם גם כוחות ההנהגה של האומה. יוסף נועד להנהיג את האומה לתכלית גלוי התכונות הטבעיות של האומה, הכוללים את העניינים הכלכליים והצבאיים שלה, ושאר ענייני המדינה בכלל. אמנם בישראל תהיה הנהגת חיי ההוה של האומה נובעת מתוך הדרכתה של התורה, עפ"י חכמת הקודש האלהית, למגמה האידיאלית של תכליתם האלהית. השלמת מגמה זו תהיה ע"י מלכות בית דוד, שתרום את ישראל לאידיאליות של חיי נצח רוחניים המתאימים אל מציאות החיים הטבעיים והלאומיים שבהוה. 4 יעודו זה של יוסף נודע לו בחלומות. החלומות בהם אלומותיהם של השבטים משתחוות לאלומתו, ואחד עשר כוכביהם משתחווים אליו, הודיעו את מרכזיות השפעתו הכלכלית וסמכותו המלכותית עליהם. תפקידה של הממשלה והמלכות של יוסף היתה לאחד את כחם של השבטים, ולהשתית יסודות כלכליים אחדותיים באומה לדורותיה. תכונות האופי השונות של חלקי העם יצאו לפועל ביתר עוצמה ושכלול דוקא בהיותם ביסודם מאוחדים לתכלית ענינם של ישראל "גוי אחד בארץ". מתוך הכרה ב"יסוד המלכות המאחד, נוצר שלום דיעות והרמוניה של מעשים, כמו שהיא בגוף החי, בעל איברים וכוחות שונים. ממשלת השכל מווסתת את פעולותיו השונות של הגוף למטרה התכליתית לשמה הוא נועד.

אולם קנאתם של האחים, ואי הבנתם את תפקידו של יוסף, גרמו לשנאתם אותו, ש"לא יכלו דברו לשלום" (בראשית לז, ד), גם קמו ועמדו נגדו לאמר "המלוך תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו" (לז, ח), בחשבם כי אך מגאווה ורמות רוח מתנשא הוא למלוך עליהם.

כח מנהיגותו של יוסף צריך היה להתחיל את פעולתו בשכם. האחים הקדושים שהתקבצו סביב יהודה, היו מצפים להנהגה נבואית רוחנית עליונה, ומאסו בדעת דרכיו של יוסף, בקדושת דרכי העולם והמדינה.

בשכם הוכנו הרשמים להתקדשות הקנינים הלאומיים והמדיניים של האומה, ע"י יעקב אביהם, בחיר האבות. על כן ברדת אחי יוסף לרעות בשכם, סבר יעקב כי שעת כושר ורצון היא להוציא לפועל את מנהיגותו של יוסף בשלום עם האחים, שיהיו כוחות האומה כולם פועלים באחדות אחת בלתי ניפרדת.

ז. שאיפת אחדות האומה ושלומה

כך התגלגלו המאורעות הבאים בשכם, עפ"י סדר ההשגחה העליונה, כמבואר בפסוקים: "וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם בשכם. ויאמר ישראל אל יוסף הלוא אחיך רועים בשכם, לכה ואשלחך אליהם, ויאמר לו הנני, — ויאמר לו לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן והשיבני דבר..." (לז, יב-יד).

יוסף הוא שלוחו של יעקב, ושלוחו של אדם כמותו. כח האחדות שהיה שרוי בליבו של יעקב, בין עולם הרוח התורני לבין העולם המעשי ותהפוכותיו, צריך היה להמשך אל השבטים והאומה כולה, ע"י כוחו של יוסף. זוהי משימת השלום הפנימי הנדרש כל כך לבית ישראל. זה היה רצונו הפנימי של יעקב סבא, והסכמתו הזריזה של יוסף בנו, באומרו: "הנני".

"וישלחהו מעמק חברון ויבוא שכמה" (לז, יז). חברון ושכם הן שתי ערים, שנקנו בכסף מלא ע"י אבות האומה: אברהם ויעקב. חברון נקנתה כמקום קבורה, בחבל ארץ הררי שכולו טרשים ואינו ראוי לחקלאות, ומטרת הקניה היתה לקבורת אבות האומה והאמהות. זהו הקישור של עולם הנשמות העליון אל תחתיות הארץ. הביטוי לכחה הרוחני של האומה בארץ לדורות עולם. בעיר חברון קמה ונתיסדה אח"כ מלכות בית דוד, מלכות אידיאלית לשם שמים, השואפת ופועלת להשראת שכינה בליבה של האומה בירושלים.

שכם נקנתה ע"י יעקב כמקום הראוי לחיי המשפחה, ולצרכי התישבות ומסחר עירוניים. קנינה היה על מנת למנוע טענות הגויים עליה, ולהראות סימן והתחלה לכבוש ולישוב הארץ כולה. כי שכם יועדה להיות מרכז מדיני לאומי לשבטי ישראל, המהוה בסיס למרכז הרוחני העיקרי שבירושלים.

שאיפתו של יעקב אבינו היתה לחבר את המגמה הרוחנית העליונה עם המגמה המעשית המדינית בבנין האומה והארץ. על כן ליוה את יוסף עד חברון מקום קבורת, האבות ומשם שלחו לבדו עד שכם, להורות כי שלימות קדושת החיים המדיניים והלאומיים אשר בשכם צריכה להיות מקושרת עם יסוד הברכה וההשראה האלקית שבחברון. חברון העתידה להיות בנחלת שבטו של יהודה, צריכה להיות מקושרת עם שכם שבנחלת שבטו של מנשה בן יוסף. חיבור העם יעשה ע"י חיבור שני חלקיו שמימין לירושלים ומשמאלה. המגמה הרוחנית העליונה שואפת להתאחד עם החיים ההויים המדיניים והארציים, להורות כי מגמות אלו אינן יכולות להיות מגמות נפרדות בישראל.

(ירושלים שבלב האומה ובמרכזה מאחדת בהויתה את תוכן ההישבות העירונית עם הקדושה העליונה, היא בעצמה "מקדש מלך עיר מלוכה" גם בשמה של "ירושלים" מחוברת יראת ד' עח שלום הבריות).

אמנם צרות העין וקטנות ההשקפה הפרידה את האומה לחלקים. האחים מצדם התגדרו בשאיפותיהם הרוחניות וריחקו את מנהיגותו של יוסף המעשית מהם, — "נסעו מזה — כי שמעתי אומרים: נלכה דותיינה" (לו, יז), "הסיעו עצמן מן האחווה, לבקש נכלי דתות שימיתוך בהם" (רש"י). שימוש עקמומי בענייני הדת הגורם מחלוקת ופירוד עד כדי המתת רצח. עצמת שאיפותיהם והבנתם השטחית את סדר ההנהגה האלהית גרמו לשבטי ישורון לגרום את הגרוע מכל: גלותם מעל ארצם למצרים וצורך כפרתם והטהרות מחדש.

לעומת זאת ביוסף טמונה היתה שאיפת האחדות של כל בית ישראל. המנהיגות הטבעית שייכת אל האומה כולה, ומחברת בתוכן אחד את כל חלקיה. שאיפת תיקון יסוד השלום שאליה נשלח יוסף התגברה בקרבו פנימה. בבקשת ענוה יתירה, בהצטנעות ובנחישות של ברור המגמה הוא ממשיך את שליחותו גם אם אין אחיו בשכם, וגם אם טועים הם בדרכי מחשבותיהם.

"את אחי אנכי מבקש", את האחווה הטבעית מבטן ומלידה, את קשר האחוה הטבעי העצמי הנשמתי, אותה מבקשת נפשי. את האחים שבטי ישורון (שבטי י-

ה, השייכים אל שורש נפשי ונשמתו, "אנכי" — בכל שלימות הבעת נשמתו, אנכי מבקש. כי רק ע"י התכללותי בס והתכללותם בי, נהיה כולנו יחד כאיש אחד חברים להוציא לפועל את המגמה האלנית השלימה של האומה הישראלית.

בדוֹתן שבסביבות העיר שכם נחתמה חלוקת האחים. ההתנכלות להמית את יוסף, השלכתו הבורה, מכירתו לישמעאלים למצרים נעשתה מסביבותיה של העיר שכם. מגמת האחדות נתפרדה בהופעתה בחיים. יסוד פירוּדי זה גרם אח"כ גם את התחלקותה של מלכות בית דוד בשכם, ברבות השנים והדורות.

ח. שכם בברכת יוסף

יוסף התברך ע"י אביו בברכה מיוחדת נוספת על שאר אחיו. בברכה זו אומר ישראל סבא אל יוסף: "הנה אנכי מת, והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם. ואני נתתי לך **שכם אחד** על אחיך, אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתתי" (בראשית מח, כא-כב).

העיר שכם ניתנה במתנה ליוסף, בנחלת שבט מנשה בנו ולקבורתו בה. יש להבין פשר מתנה זו, מטרתה ותכליתה.

כוחו של יוסף נתגלה במצרים כמפרנס ומשביר לכל העמים. הוא היה לו מקור שפע הברכה ויסוד הצלחת הכלכלה וקיום החיים בעולם כולו. "צדיק יסוד עולם" כפשוטו וכמשמעו. נתברר אז בסדר ההשגחה האלהית כי חיי הגופות של העולם כולו תלויים הם בשפע ברכתם של ישראל, שבא לידי ביטוי אז, ע"י לח צדקותו של יוסף.

כוחו של יוסף המשביר לכל עם הארץ, מלח יראת האלהים שבקרב וברכת ד' עליו, הנובע מיסוד חיי הקודש העליונים צריך להופיע בשלימותו בארץ ישראל.

על כן התברך יוסף בנחלה מיוחדת בארץ ע"י יעקב אביו, "ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך". מקום מיוחד שמכוחו תתברך הארץ כולה והעם כולו בשפע ברכה כלכלית וגבורה מלחמתית, מתוך יסוד חיי הקודש המופיעים בכוחו של יוסף.

העיר שכם, בה יסד יעקב את קדושת החיים הארציים, תהיה בנחלת שבטו של יוסף. חלקת השדה שניקנתה במאה קשיטה ע"י בחיר האבות, תמשיך להשפיע את קדושת חיי הנשמה שהוטבעו בה ע"י קבורת עצמות יוסף בה. כי

כשם שקבורת האבות בחברון מבררת את יסוד ההבטחה הכללית והמגמה הרוחנית של ישראל בארצם, כן קבר יוסף אשר בשכם יברר את קדושת חיי הלאום החברתיים והכלכליים של הארץ כולה.

לברכת "שכם אחד על אחיך" יש גם מובן פשוט: חלק אחד נוסף בנחלתו של יוסף יותר על שאר אחיו. אולם יוסף אינו נמנה בברכה כאחד מן האחים, ברכת יעקב לבניו היא כי "אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו ליי" (מח, ה). בסדר השבטים במדבר ובנחלתם בארץ נמנים אפרים ומנשה, אולם יוסף עצמו אינו נחשב כשבט בעצמו. עצמותיו הולכות בארון מיוחד במרכז המחנה, בצד ארון הברית. כוחו העצמי של יוסף נסתר ומוצנע. יוסף הוא מקור הברכה "ואין הברכה שרויה אלא בדבר הסמוי מן העין" (ב"מ מב. תענית ח:). יתרון קדושתו יתעלה כאשר יהיה בנחלת קברו המיוחד בשכם, להשפיע חיי קודש על חיי העם בארץ כולה*.²⁸

בתרגום הירושלמי מובא פירוש נוסף על ברכת "שכם אחד". לפיו, יעקב מוסר ליוסף את "בגדי עשיו החמודות". לבושי אדם הראשון הועברו לנמרוד, ולקחם אברהם ונתנו ליצחק, ויצחק מסרו לעשיו. יעקב זכה בהם ע"י נבואת רבקה אימו "וַיִּתְּלַבֵּשׁ אֶת יַעֲקֹב בְּנֵה הַקֶּטָן" (כו, טו). בגדים אלו מציינים את מידת לח הגבורה והחיים המעשיים. בזמן שהיו בגדים אלו אצל נמרוד ועשיו פעלו כוחות החיים עליהם בעוצמה רבה שהביאה לרשעות ולאכזריות נוראה, מתוך כפירה וניתוק מכל טהור וקדוש. אולם בהיותם אצל יעקב נשאר קולו "קול יעקב" ורק הידים נהיו "ידי עשיו". לח התורה והתפילה העצמי והפנימי נשאר בטהרתו ועל ידו התבררה התכלית האידיאלית האלקית של ישראל בעולם, שלח המעשה בעצמתו הרבה מסייע להוציאה לפועל כנגד כוחות הרשע והטרור המתגברים בעולם. אותם מידות ולבושים שהיו על ידי יעקב שמשו דוקא לחזוק מגמת המוסר בעולם ולהדברת הרשע.

יוסף היה שטנו של עשיו, הכח המעשי והממשי שבעזרתו יתגבר יעקב על עשיו. משנולד יוסף ידע יעקב וחש כי עתה שלם הוא בכוחו, ויכול הוא לשוב לא"י, ולגבור על עשיו העומד להתנכל לו. את מידתו זו המיוחדת הנחיל יעקב ליוסף, — "שכם אחד על אחיך, אשר לקחתי — מיד האמורי בחרבי

28. בספר חסד לאברהם מעין ג נהר יג כתוב כי "שכם הוא סוד יוסף הרומז ליסוד, וכן ניתן שכם אל יוסף שמידתו יסוד". ובנהר כד שם מבואר שיוסף זכה שרק עצמותיו יקברו בארץ ולא כל גופו כיעקב, מפני טיפות זרע לבטלה שיצאו ממנו. ע"ש.

ובקשתי". מידת הגבורה והממשלה המיוחדת הזו היא נחלת יוסף, המשפיע בקדושת עצמותו בדרך נסתרת על כל ישראל.

שכם התקדשה ע"י יעקב ליסוד קדושת החיים בארץ, נחלה זו התבררה להיות בשבטו של יוסף, ולקבורת עצמות יוסף בה, להשפעת גבורת החיים ולסדור כלכלתם מתוך קדושת האמונה הישראלית הרוממה. בשלטון הנכרים בה, תהפך עצמת חיים זו לרועץ ולמכשול, ותתגלה באכזריות פראית טרוריסטית השואפת להפוך סדרי עולם.

חלק שני

שכס בימי כיבוש יהושע

ט. כיבוש שכס

בספר יהושע לא מוזכר בפירוש כיבושה של העיר שכס, עיר זו כאילו מובלעת בתוך חלקי הארץ שלא פורש דרך כיבושם. אולם מיד לאחר כיבוש יריחו והעי נאמר כי יהושע בנה מזבח לד' בהר עיבל (יהושע ח, ט) וטקס גדול של כתיבת משנה התורה על אבנים ואמירת הברכות והקללות נעשה שם (כדלקמן). גם העלמת שמה של העיר בין הר גריזים להר עיבל תמוהה היא, ודורשת ביאור. כמו כן לא הוזכר כיבוש שכס בל"א המלכים שכבש יהושע (יהושע יב).

לפי חז"ל (סוטה לו.) ישראל הגיעו להר גריזים והר עיבל בו ביום שעברו את הירדן, ולמרות שהמרחק היה יתר משישים מיל (כ-100 ק"מ), הגעתם לשם היתה בדרך נס ולא בדרך מלחמה רגילה. הקב"ה שלח את אימתו על יושבי הארץ הכנעני "ואין כל בריה יכולה לעמוד בפניהם, וכל העומד בפניהם מיד נתרז" (מתקלקל ברע"י). אמנם נחלקו חז"ל (שם) אם צרעה מיוחדת נשלחה עם יהושע כדי להכות את האויב לפני בא ישראל, אך עכ"פ נראה כי אימה ופחד נפלו על עמי כנען באותו יום ואלה ברחו מפני בני ישראל. לפי זה, הר גריזים והר עיבל שליז שכס הוא המקום הראשון לשם הגיעו ישראל בכניסתם לארץ. הגעה זאת שייכת לסדר הניסי העליון של כניסת ישראל לארץ.

נמצא כי שכס היתה המקום הראשון אליו הגיע אברהם אבינו ובנה בו מזבח — "ויעבר אברם בארץ עד מקום שכס עד אלון מורה" (בראשית יב, ו), גם יעקב בשובו מארם חנה בשכס, ובנה שם מזבח, וקרא לו "אל אלהי ישראל" (עייין לעיל פרק א). גם ישראל בכניסתם לארץ בימי יהושע הגיעו לראשונה, בדרך נס מעל לכל סדרי המלחמה הרגילים, לעיר שכס, שם נקבעה מהות קישורם לא"י ותכליתו.

אמנם לפי סדר המאורעות נראה שכיבושה הממשי של העיר שכס היה רק לאחר כיבוש יריחו והעי ואולי עוד שנים מאוחר יותר (וע' לקמן פרק יב).²⁹

29. יהודה קיל בהקדמת ביאורו לספר יהושע מביא סברות שונות לאי הזכרת שכס בין כיבושי יהושע: יש אומרים שהיתה חריבה בימי יהושע וחזרה ונבנתה רק אח"כ ע"י בני יוסף. יש אומרים שבני העיר שכס נכנעו לישראל והשלימו עם יהושע, בדומה לבני גבעון

י. הערבות ההדדית בארץ ישראל

מזמן שעברו עם ישראל את הירדן והגיעו לשכם נעשו כולם ערבים זה בזה (סנהדרין מג: רש"י). ערבות זו היא אחריות אישית של כל איש ואיש מישראל בעד כל אחד מאישי האומה.

עוד בערבות מואב לפני שעברו ישראל את הירדן, נכרתה עם ישראל ברית ושבועה "למען הקים אותך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלקים" (דברים כט, יב), אזהרות נוראות ואיומות הוזהרו ישראל אז שלא יהינו לסור מדרך ד' וללכת אחרי תרבויות הניכר שבסביבותיהם ואפילו יחיד שבהם אסור בכך — "פן יש בכס איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פונה היום מעם ד' אלקינו... פן יש בכס שרש פורה ראש ולענה" (שם כט, יז).

ברית ושבועה זו נאמרה בתחילה בהר סיני, וחזרה ונשנתה באהל מועד ונשלשה בערבות מואב, אך לא נחתמה בצורתה המוגמרת והסופית עד שעברו ישראל את הירדן, ושמעו את הברכות והקללות — בשכם (סוטה לו:).

וחברותיה, שאף הם היו מהעם החיוי. ויש אומרים שאמנם נכבשה העיר, אך הדבר לא נכתב כדרך שלא נכתבו ספורי מלחמה רבים אחרים, שלא נמצא ענין מיוחד להאריך בהם. (דעת מקרא מבוא עמ' 21 הערה 15א). לדעתו כיבוש יעקב את שכם גרם שלא יהא צורך בכיבוש נוסף. (וע' ביהושע כד, יב ובפירושו שם).

אף בדורינו צורת כיבושה של העיר שכם, במלחמת ששת הימים, היה באורח פלא בלא מלחמה. בספר "התקופה הגדולה" (פרק "שיחו בכל נפלאותיו" עמוד תב) מובא תיאורו של אלוף משנה אורי בן ארי, שסיפר כך:

בכניסה לשכם עמדו אלפי אנשים, נופפו במטפות לבנות ומחאו כפיים. אנחנו לתומנו השיבנו להם ברכת שלום וחיוך. נכנסנו העירה, ותמהנו: אנו נוסעים והסדר אינו מופרע, ואין בהלה, אנשי המשמר המקומי עמדו כשהרובים בידיהם ומשגיחים על הסדר, והקהל מריע. פתאום קרה משחו ששינה את כל התמונה בבת אחת, אחד הקצינים רצה להוציא מערבי שעמד על ידינו את רובהו, זה סירב למסור את הרובה והקצין ירה צרור באויר, באותה שעה ממש נעלם הקהל והרחובות התרוקנו, ומיד החלו צליפות. לא הבנתי מה מתרחש, אך אחרי כן תפסתי מה שהיה: בני שכם סברו כי אנו נמנים עם הכוח העיראקי שהיה צריך להגיע אליהם מכיוון ירדן, ואכן במערב העיר היו טנקים של האויב, הם עמדו על טעותם מאוחר מאוד.

הערבים הופתעו, פחד היהודים נפל עליהם. בחברון ובשכם, בגינין וביריחו החזיקו הערבים נשק לרוב. לא נשאר אפילו כפר ערבי קטן בלתי מזויין. במהירות החביאו הערבים את נשקם, לא חשבו כבר להפעילו. הרימו ידיים, הניפו דגלים לבנים על כל מבנה. פחד ה' נפל על מאות אלפי ערבים יהירים, אכולי משטמה ושנאה לישראל, שרק אתמול שלשום נשבעו להלחם בה עד טיפת דמם האחרונה.

"לא ענש הקב"ה את הרבים על עבירת היחיד... עד שעברו את הירדן" (סנהדרין מג:), "ושמעו וקבלו עליהם ברכות וקללות בהר גריזים והר עיבל ונעשו ערבים זה בזה, מיד נענשו זה על זה" (רש"י שם, ובדברים כט, כח).

בענין הערבות נחלקו תנאים בפירוש הפסוק "הנסתרות לד' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת". לדעת ר' יהודה נוכן ר' יוחנן משום ר' אליעזר בר' שמעון) הערבות שנתחדשה בארץ ישראל היא על עבירות שאדם עושה בסתר ומבלי רואה, וכמעשהו של עכן. ולדעת ר' נחמיה (וכן נראה שפירש רש"י בדברים כט, כט) עונש הערבות הוא על חטאים שאדם עושה בגלוי ואפשר למחות בו על כך, אבל על "הנסתרות" יידונו ויענשו החוטאים רק בידי שמים. כך גם מבואר בתרגום (אונקלוס ויונתן ב"ע) שקבלת הערבות כאן היא לדון את העבריינים ולהענישם בדין ובמשפט*.

בשכם שבין הר גריזים להר עיבל נעשו ישראל ערביין זה בזה וזה לזה. כאן הופיעה בהם רוח ד' זו שבה התגדלו להיות אחראים זה לזה לכל דבר. רוח חיים אחד לכלם ומצות התורה לכולם אחת היא. **מעמד אמירת הברכות והקללות היה המשך וחתימה למעמד מתן התורה,** בו עמדו ישראל "כאיש אחד בלב אחד" לקבלת התורה.

המגיד מבאר לרבנו הרב יוסף קארו את הלשון "ראה" — אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה" (דברים יא, כו), כי במעמד זה יתעלו ישראל להיות רואים בעיניהם את הברכות והקללות כשם שראו ישראל את הקולות במעמד הר סיני (עד כאן מספר מגיד מישרים). "ראה" נאמר בלשון יחיד כנגד כללות-האומה הנחשבים בזה כאיש אחד, וגם אל כל יחיד ויחיד המתעלה בהתעלות הכלל.

אמנם ברבות השנים תתגלה שלימות הופעת אחדותם האלהית של ישראל בירושלים, בה נעשים כל ישראל חברים זה לזה (חגיגה כו:). בהתגלות בהם תוכן נשמתם העליונה. קדושתה של העיר שכם, והתעלות מדריגתם הרוחנית של ישראל בה, נעשתה אז כהכנה להתעלותם האידיאלית והתכליתית של ישראל בירושלים. (ועיין בתחילת פרשת ראה ובפרק יב, פירוט מדויק של מקום הברכה והקללה בפסוק ל, ומתוך כך צווי על בעור עבודה זרה ויחוד מקום המקדש" לשכנו תדרשו ובאת שמה", שנעלם מיקומו ונרמז בלשון "במקום אשר יבחר ד'").

יסודות הערבות הארץ-ישראלית הונחו בשכם במהלך התפתחותה של האומה הישראלית. בה נכנסו אחי דינה, שבטי ישראל, לסכנת מלחמה בעד כבוד משפחתם וקדושתה. אל העיר שכם נשלח יוסף ע"י יעקב לראות את שלום

אחיו ואת שלום הצאן (בראשית לו, יד). בה אמנם גם נתפרדה האחדות, בקנאת האחים ביוסף ובמכרם אותו לעבד למצרים. אך ירידת פירוד זו הביאה לחרטת וידוי וקבלת תשובה על הבאות באמירת יהודה לאביו "אנכי אערבנו מידי תבקשנו" (בראשית מג, ט). וכך נשלמו יסודות האחדות והזהירות מפירוד ומחלוקת באמירת הברכות והקללות בה, מיד בראשית הכנסם לארץ.

חברון שמדרום לירושלים (מימין) נהייתה לעיר תפילה בישראל, מקום התקשרות אל נשמת האבות ואל העולם הרוחני העליון. **ירושלים** התקדשה להיות מקום השראת השכינה, בה תתרכזנה סגולותיה של האומה: התורה והמשפט, הנבואה והמלכות. **שכם** שמצפון לירושלים (משמאלה), נתקדשה כמרכז הלאומי של חיי האומה. ביסודה של תכונת הלאומיות והחברתיות בישראל הונחה קבלת הערבות הישראלית זה לזה, כקבלתם של ישראל: "והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת" להיותם כאיש אחד ובלב אחד³⁰.

יא. מעמד כריתת הברית בברכה ובקללה

אחרי הכנעת אנשי העי ע"י יהושע, נאמר: "אז יבנה יהושע מזבח לדי אלקי ישראל בהר עיבל. כאשר צוה משה עבד ד' את בני ישראל, ככתוב בספר תורת משה, מזבח אבנים שלמות אשר לא הניף עליהן ברזל ויעלו עליו עולות לדי' ויזבחו שלמים. ויכתב שם על האבנים את משנה תורת משה אשר כתב לפני בני ישראל. וכל ישראל זקינו ושוטרים ושופטיו עומדים מזה ומזה לארון, נגד הכהנים הלויים נושאי ארון ברית ד', כגר כאזרח, וחציו אל מול הר גריזים וחציו אל מול הר עיבל, כאשר צוה משה עבד ד' לברך את העם ישראל בראשונה. ואחרי כן קרא את כל דברי התורה הברכה והקללה ככל הכתוב בספר התורה. לא היה דבר מכל אשר צוה משה אשר לא קרא יהושע נגד כל קהל ישראל והנשים והטף והגר ההולך בקרבם" (יהושע ח, ל-לה).

גם במשנה (סוטה פ"א ה"א, דף לב.) מפורט סדר מעמד ברית זו: "כיון שעברו ישראל את הירדן ובאו אל הר גריזים ואל הר עיבל שבשומרון שבצד שכם שבאצל אלוני מורה... מה אלון מורה האמור להלן (ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם

30. בענין הערבות עי' גם ברש"י ר"ה כט. על כל הברכות כולן אע"פ שיצא מוציא. שזה מדין שכל ישראל ערבים זה בזה. ועי' תורת כהנים ויקרא כו, לו וכשלו איש באחיו איש בעוון אחיו, מלמד שכל ישראל ערביין זה בזה, ובסנהדרין כו: ובשבעות לט. מבואר דוקא בשיכולין למחות באחרים, ואינם מוחין. ומשמע שהערבות היא על דברים הנגלים ולא על הנסתרות.

עד אלון מורה) שכס, אף אלון מורה האמור כאן שכס. ששה שבטים עלו לראש הר גריזים וששה שבטים עלו לראש הר עיבל, והכהנים והלוים והארון עומדים למטה באמצע, הכהנים מקיפין את הארון, והלוים את הכהנים, וכל ישראל מכאן ומכאן. הפכו פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה: ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה, אלו ואלו עונין אמן, הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה: ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה, אלו ואלו עונין אמן, עד שגומרין ברכות וקללות, ואח"כ הביאו את האבנים ובנו את המזבח וסדוהו בסיד, וכתבו עליו את כל דברי התורה בשבעים לשון, שנאמר: באר היטב, ונטלו את האבנים ובאו ולנו במקומן".

(ברשי"י: לא שהיו השבטים מברכים ומקללים אלא הלוים העומדים בין שני ההרים הופכין פניהם להר גריזים בברכה ולהר עיבל בקללה).

ובגמרא (סוטה לו.): "בא וראה כמה ניסים נעשו באותו היום: עברו ישראל את הירדן, ובאו להר גריזים ולהר עיבל יותר משישים מיל, ואין כל בריה יכולה לעמוד בפניהם וכל העומד בפניהם מיד נתרז (ברשי"י: מתקלקל ברעי), שנאמר את אימתי אשלח לפניך והמותי את כל העם אשר תבוא בהם (שמות כג, כז)... ואח"כ הביאו את האבנים (ה"יג בתוספתא פ"ח: והביאו את האבנים אשר העלו מן הירדן... ול"ג וכתבו עליו את התורה — תוספות), ובנו את המזבח וסדוהו בסיד, וכתבו עליהם את כל דברי התורה בשבעים לשון, שנאמר באר היטב, והעלו עולות ושלמים, ואכלו ושתו ושמחו, וברכו וקללו (והגר"א באדרת אליהו דברים יב גורס רק ברכו. ומפרש שכאן (בשכס) **תיקן להם יהושע ברכת הארץ**, השניה שבברכת המזון), וקיפלו את האבנים (כמו וקילפו — גליון השי"ס), ובאו ולנו בגלגל".

"נמצאת אתה אומר שלושה מיני אבנים היו: אחד שהקים משה בארץ מואב, ואחד שהקים יהושע בתוך הירדן, ואחד שהקים בגלגל, שנאמר (יהושע ד, ט) ואת שתים עשר האבנים האלה אשר לקחו מן הירדן הקים יהושע בגלגל" (סוטה לה:). כלומר, את י"ב האבנים שלקחו מן הירדן הביאו להר עיבל שם נבנו כמזבח, ואח"כ הובאו לגלגל בו לנו ישראל כלילה הראשונה לעוברם את הירדן, אחרי מעמד הברכות והקללות שנעשה בשכס.

עלינו להבין כי מזבח הוא מקום תפילה ועבודת ד'. בניית מזבח בראש הר עיבל פירושה קביעת מקום קדוש לעבודת ד'. בניית המזבח מאבנים שהוצאו מהירדן, נעשה על מנת ללמדנו את תכלית כניסתם של ישראל לארץ. נס קריעת מימי הירדן מפני ישראל הודיע ברורות כי הקשר של ישראל אל ארצו אינו קשר טבעי אנושי, אלא הוא כולו ניסי עליון אלקי ואידיאלי. הודעה

כללית זו התפרטה במעמד הברכות והקללות בשכם, בה הבהירו ישראל כי קישורם לארץ הוא רק ע"י שמירת התורה וקיום המצוות, שבהן תתברר תכלית המגמה האמונית והמוסרית של ישיבת הארץ וכיבושה. באבני הירדן האלו נעשה נס ופלא, והואיל ונעשה בהן נס ראשון זה ראויות הן שיעשו בהן גם מצוות אחרות כדבר משה. על כן נלקחו לבנות מהן דוקא את מזבח ד' בהר עיבל, ואח"כ נכתבו (עליהן) דברי התורה בשבעים לשון.

נראה כי הר עיבל נבחר במיוחד למקום המזבח, אעפ"י שעליו נאמרו הקללות. כי הר עיבל נמצא מצפון לשכם בצד המרוחק מירושלים, ובזה הוא עלול לאפשרות של ניתוק ערך החיים הישראליים מלב האומה שבירושלים. הצד הצפוני מבטא את לח החומר והגבורה בישראל. רבוי מוגזם בחמרניות מרחיק את אידיאליות הקודש מלהופיע בישראל ונהפכת לרעה: "מצפון תפתח הרעה" (ירמיהו א, ד) "ואת הצפוני ארחיק מעליכם" (יואל ב, ט). הצד הצפוני הוא כדוגמת הצד השמאלי שבאדם, שתפקידו לעזור ולסייע לעיקר הפעולה שבימין. ויתכן שכשם שמצות התפילין היא דוקא על יד שמאל היד הכהה המסייעת, כן היה צורך לקבוע מקום קדושה דוקא בהר עיבל, שמצפון לשכם ולירושלים. ע"י כך תהיה השראה קדושה בנטיית הגבורה והחמרנות שבישראל, כדי שתהיה כולה משועבדת לד'. על כן בנה יהושע את המזבח על הר עיבל דוקא.³¹

*

עיבל אותיות **ע"ל י"ב** — לרמוז שעליו ניתנו י"ב האבנים מהירדן. והוא בגימטריא ד' פעמים כח, גם רומז שעל י"ב אבנים נכתבו ע' לשון. ואולי גם רומז על העולמות העליונים עשיה יצירה בריאה שבהם ל' דרכים בהן נקנית המלכות.

מעמד ברית זה נעשה כאשר **ארון ברית ד'** עומד במרכז המחנה בין שני ההרים באמצע. להודיע כי התורה ומצוותיה הן הן יסוד חייה של אומה, בכל מהלכיה

31. ר' מנחם ברודי (לשעבר במדרשת שכם) העיר שהר עיבל אינו הר מקולל או "הר הקללה" כפי שסוברים הגויים, מימי הכותים ועד הבריטים ובדורות האחרונים. הכותים זייפו בספריהם וכתבו "הר גריזים" במקום "הר עיבל" כמקום שבו נבנה המזבח ונכתבה התורה על האבנים, כי לא יכלו להבין את ערך הקודש והחשיבות של הר עיבל, מאוחר יותר הפכו את "הר גריזים" למקום עבודתם הזרה — בו נמצאה "היונה" (חולין ו). לפני עשרות שנים נטעו הבריטים עצים רק בהר גריזים ולא בהר עיבל, וכך נדמה הדבר למבקרים כי רק בהר גריזים ישנה צמחיה ושורה הברכה ולא בהר עיבל. דבר שבטעות ושובש נכרי יסודו.

ודרכית. **הכהנים** העומדים סביב הארון מבטאים את נטיית הקדושה הרוחנית המצויה בכל אחד מישראל. הם שלוחי ד' ישראל עמו כאחד (יומא יט: ובתוספות) ועל ידם תצא התכונה הכהונית שבישראל אל הפועל, ועל ידם יעשו כולם "ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות יט, ו). **הלויים** העומדים סביב הכהנים הם העונים ואומרים את הברכות והקללות. הלויים התקדשו במתן תורה בקנאותם לשמירת דבר ד' כנגד עבודת הפסל הנכריה, "כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו" (דברים לג, ט). בזכות שנענו לקריאת משה "מי לד' אלי" (שמות לב, כו) זכו להפיץ תורה בישראל "יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל" (דברים לג, י). על כן במעמד קבלת ברית זו, לזכותם של ישראל והתעלות לחם הבחירי, דברו הלויים דוקא אל כל ישראל בקול רם, להיותם חלק מהעם ושבת משבטיו שהתקדש בכח קדושת מעשיו.

"וענו הלויים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם" (דברים כז, יד). לשון "וענו ואמרו" שנאמר כאן מלמדינו כי **בלשון הקודש** נאמרו כל הדברים. כדרך שמצינו אצל משה במעמד הר סיני "משה ידבר והאלקים יענו בקול" (שמות יט, יט). זהו המקור לכמה מצוות שבדיבור שצריך לאמרו דוקא בלשון הקודש (משנה סוטה לב ובגמרא לד.). **כאן התבררה שפתם ולשונם המיוחדת של ישראל**, הנובעת ממקורה האלקי במעמד הר סיני, שהיא כולה קודש. ברית הקודש בין עם הקודש לארץ הקודש, נעשתה בשכם בלשון הקודש. "אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצוותיו".

העמידה המחולקת של שבטי ישראל על ההרים מכאן ומכאן, השרישה את יסוד האפשרות של התפתחות המאורעות בהמשך הדורות לברכה, או לרעה חלילה. הגמרא מבררת "מאי והחציו אל מול הר עיבל" (שביהושע ה, לג) "תנא: חציו של מול הר גריזים מרובה מחציו של הר עיבל... אעפ"י שלוי (שנמנה עם השבטים שעל הר גריזים) למטה, בני יוסף עמהם (בהר גריזים)" (ומרובין היו — רש"י). כלומר שבהר גריזים עמדו יותר אנשים מאשר בהר עיבל, למרות שבהר זה נמנו הלויים, ורובם הלא עמד למטה, במרכז המתנה, ועל ידי זה חסר מנין שבת זה בהר גריזים, אלא אעפ"כ הוכרע רוב המנין ע"י ששבת יוסף עמד בגריזים והם היו מרובים ביותר. **שבט יוסף שבחלקו נפלה נחלת שכס היה מכריע את יסוד הברכה האלהית**, השולטת דוקא בדבר הסמוי מן העין. "ורב חסד — מטה כלפי חסד" (ר"ה טו.).

לדעת רב כהנא "כדרך שחלוקין (השבטים) כאן (בהר גריזים ובהר עיבל) כך חלוקין באבני איפוד" (סוטה לו.). ולתמיהת הגמרא שאין מנין האותיות שוה, ובצד

הימני רק כ"ד אותיות משמות השבטים ישן, עונה הגמרא כי הוסיפו אות ה' בשמו של יוסף — "יהוסף". — כי יוסף שקידש שם שמים בסתר הוסיפו לו אות אחת משמו של הקב"ה (סוטה לו:).

עניית האמן ע"י כל קהל ישראל היתה הבעה של הסכמה ואמונה עמוקה, כי אחריות אישית יש מעתה על כל אחד מאישי האומה ללכת בדרך ד', וכי תחול ברכת ד' על האומה בדרך ד' זו, ומאידך גיסא מוֹחָה היא האומה בתוקף על כל חטא של חדלון והסרה מדרך זו.

למען דעת, כי התעלתה אז האומה בשכם, בהחלטת הסכמה של אמונה זו, להיות ערבים זה לזה, כאיש אחד חבירים, להשלמת תכליתם האלקית.

יב. עיר מקלט

רצח ושפיכות דמים הוא מהדברים החמורים והמגונים ביותר בתורה. רצח הוא הקלקול החברתי האנושי החמור ביותר, שאין לו כפרה. ואסור לחברה מתוקנת להעלים עין משפיכות דמים ולתת לה מקום ובטוי, דינו של השופך דמים הוא מות, ונתנה התורה אף רשות, או מצוה, על קרובי המת לגאול את דם הנרצח, בהריגתו של הרוצח. כי "לארץ לא יכופר לדם אשר שופך בה כי אם בדם שופכו" (במדבר לה, לג). "ואין לך דבר שהקפידה תורה עליו כשפיכות דמים, שנאמר לא תחניפו את הארץ וכו', כי הדם הוא יחניף את הארץ" (רמב"ם הלכות רוצח ושמירת הנפש פ"א ה"ד).

גם הורג בשוגג והעלמה גמורה שלא נשמר כראוי — דין "רוצח" לו, ואעפ"כ קבעה לו התורה אפשרות הצלה, ע"י בריחה לעיר מערי המקלט. הסתרת הרוצח בעיר המקלט אינה חיפוי והעלמת עין משפיכות הדמים, אלא סגולה של השפעה קדושה על נפש האדם המטהרתו ומכפרת עליו מעון חמור זה. סגולת השפעה קדושה זו אפשרית רק בארץ ישראל, ומכחה פועלת קדושה זו גם בעבר הירדן. על כן לא קלטו ערי מקלט שבעבר הירדן שיוחדו לכך ע"י משה רבינו, עד שלא נכנסו ישראל לארץ, כבשוה והורישוה, וקבעו בה את שלש ערי המקלט (מכות ט:). (עי' גם מכות ז. מי שנגמר דינו בחוץ לארץ וברח לא"י סותרין את דינו ודנין מחדש, משום "זכותא דארץ ישראל").

בתוספתא ובירושלמי (מכות פ"ב ה"ו לגירסת הפני משה) מובא כי "אע"פ שהפריש (יהושע) שכם בהר אפרים לא היתה קולטת, הפריש קרית יערים תחתיה עד שכיבשו את שכם", משמעות הדבר היא שיהושע ייחד את העיר שכם כעיר

מקלט אף לפני שנכבשה וע"מ שתהיינה שש ערי מלקט קולטות הופרשה באופן זמני קרית יערים, (וכן מובא שם ביחס לעיר המקלט קדש שהופרשה גמלא תחתיה). כך אמנם היא משמעות הפסוקים בפרשת מסעי (במדבר לה, ט-ז), בה נאמר: "כי אתם עוברים את הירדן ארצה כנען — והקריתם לכם ערים, ערי מלקט תהינה לכם" "הקרייה" זו הזמנה היא (רש"י).

אולם בספרי (במדבר שם) מבואר שרק לאחר ירושה וישיבה החלו ערי מקלט אלו לפעול, כמדויק מפרשת שופטים (דברים יט, א-ב): "כי יכרית ד' אלקיך את הגויים... וירשתם וישבת בעריהם ובבתיהם — שלש ערים תבדיל לך בתוך ארצך..." יש מפרשים המבארים שכשם שמשו רבינו הבדיל שלש ערי מלקט בעבר הירדן המזרחי לפני מותו, אע"פ שלא קלטו עד שהובדלו ששת הערים, כך גם יהושע הזמין את שלשת ערי המקלט שבארץ גם לפני שנכבשו ולפני שקלטו בפועל. ויש אומרים שמעת שהוזמנו שלשת הערים בארץ והיו יחד ששה ערים — היו קולטות. (עי' חסדי דוד על התוספתא שם, ובפירוש מנחם ביכורים שם, ובפירוש הפני משה על הירושלמי שם, ועיין בפירוש התורה והמצוה למלבי"ם במדבר לה אות ו, ח,, ובמשך חכמה במדבר שם, ועיין בהעמק דבר שם פסוק י' ובהרחב דבר).

"ויקדישו את קדש בגליל בהר נפתלי, ואת שכם בהר אפרים, ואת קרית ארבע היא חברון בהר יהודה" (יהושע כ, ז). קדושה מיוחדת של ארץ החיים יש בכל אחת מערי מקלט אלו, הן אינן מקומות צדדיים, כבתי כלא, מעצר בשולי הישוב, אלא הן מהוות את מרכז אחיזת החיים של האומה בארצה. קליטת רוצחים התאפשרה גם בארבעים ושתים ערי הלויים, אולם קליטתן היתה מלח ישוב הלוויים בהן. (עי' גם משך חכמה במדבר לה, יג). אוירת הקודש של חיי התורה וטהרת הקודש של קיום מצוותיה, היוו טהרה וכפרה לנפשות הרוצחים בשגגה גם אמצעי לתיקון וחינוך לחיי תורה ומצוות. אך שלש הערים שנקבעו בשמן ובמקומן היוו מרכז של קדושת חיים מצד עצם סגולת מקומם וענינם. "ערי המקלט קולטות בין לדעת ובין שלא לדעת ושאר ערי הלוויים אינן קולטות אלא לדעת" (רמב"ם הלכות רוצח שמירת הנפש פ"ח ה"ט).

קדושתה העצמית של העיר שכם התבארה בפרקים הקודמים. יחודה הוא בקדושת-החיים שבה: חיי המשפחה, המסחר והכלכלה, חיי הגבורה וחיי החברה, כל אלו קיבלו בה תוכן מקודש ישראלי עליון. יעקב קנה בה חלקת שדה לאהלו-משפחתו, ותיקון לבני המקום מטבע, שווקים ומרחצאות. תיקון חיי המדינה והחברה נעשה בה מתחילה ע"י יעקב אבינו בחיר האבות.

בשכם התגלתה קנאותם החיובית של שמעון ולוי לכבוד המשפחה וקדושתה. "הכזונה יעשה את אחותינו" — דינה. בקנאות זו הרגו שמעון ולוי את כל הזכרים תושבי שכם ביום השלישי למילתם. יש להבין כי ההתמודדות על ערך החיים וקדושתם מביאה היא לידי מלחמה בין ישראל לעמים, עד כדי שימוש בחרב הנוקמת נקם ברית, למחות ברשעה הנכרית השואפת לטמא את הקודש. שימוש בחרב זו מצריך טהרת כונה אידיאלית ברוממות עינים של ישראל ובמגמת תכלית חיי התורה של ישראל בארצם. ללא הבנה מעמיקה זו יהפך השימוש בחרב והקנאות המביאה לידי הרג ורצח, למידה אכזרית ולהנהגה מושחתת של שפיכות דמים לשוא. גם מידת הקנאות המתפרצת מתוך הלב החם בלא התיעצות השכל ודעת התורה של יעקב אבינו, או של ראשי הסנהדרין וחכמי התורה שבכל דור, עלולה להיהפך לכח הורס ומשחית גם כנגד כוחות טובים ומרכזיים באומה.

כך אירע כי כאשר יוסף נשלח לשכם לראות בשלום אחיו, געשה קנאתם בו והתנכרו לו ולא שמעו אותו בצעקתם אליהם, "וגם דמו הנה נדרש" (בראשית מב, כב).

חטאם זה של האחים באי הבנתם את ערכו של יוסף גרם גם לחסרון בהופעת קדושתה של שכם. ומכאן ואילך יחד עם סגולתה הגנוזה לשלימות הופעת החיים בקדושתם, היתה מועדת עיר זו גם לקלקול של פירוד ומחלוקת וקלקלה רעה חלילה. ברבות השנים נחלקה בה מלכות ישראל מעל מלכות בית דוד שבירושלים. או אז התדלדלה השפעת כח החיים הפנימי המאחד ופסקה מעט השפעת תנועת הקודש המחיה ומקדשת את צרכי החיים ההויים וכל צרכיהם. או אז הועם רגש האחריות והערבות ההדדית מאישי ישראל, והניגודיות החיצונית החלה לתפוס מקום ולשלוט בליבות ישראל. עד שאמרו חז"ל כי "בשכם הוו שכיחי רוצחים" (מכות י). יותר מכל מקום אחר בארץ ישראל. ובסוף ימי מלכות ישראל "היו מתחברים להרוג נפשות" בסביבתה.

על כן צורך וערך מיוחד היה לקידושה של העיר שכם כעיר מקלט מרכזית, בשנים הראשונות לכניסת ישראל לארץ, זאת על מנת לחזק ולהוציא לפועל את קדושת האחדות הישראלית החבויה בה. כדי שתשתלם האומה הישראלית באופיה השלם המיוחד לה בארצה, במלוא עוצמתה ורבויו שלומה הפנימי.

יג. צוואת יהושע בשכס.

בסוף ימיו כינס יהושע את כל שבטי ישראל לשכס — "ויתיצבו לפני האלקים" (יהושע כד, א). התיצבות כל העם בשכס לפני האלקים היא כדוגמת דברי משה אליהם "אתם ניצבים היום כולכם לפני ד' אלקיכם" (דברים כט, ט). התיצבות בקומה שלימה, כאיש אחד לשמוע דברי ד' בפי נביאו-עבדו.

סיום דרכו של יהושע וסיכום תמצית דבריו לעם לדורותיו נאמרו בשכס. זהו המקום המסוגל להוציא לפועל את סגולתם הלאומית של ישראל, לברכת עולמים, או לרעה, חלילה. לכאן צריך היה יהושע להביא את כל העם, כדי לעוררם ולגלות לפנייהם את עומק הטוב והיורש הצפון עמוק במעמקי לבבם.

בשכס הודיע יהושע לאומה כי לפנייה שתי דרכים: א. "יראו את ד' ועבדו אותו בתמים ובאמת — והסירו את אלהי הניכר מתוכם". ב. "ואם רע בעיניכם לעבוד את ד' — בחרו לכם היום את מי תעבדון... ואנכי וביתי נעבד את ד'". דרך הופעת הברכה בעבודת ד' לעומת דרך רעה ומקוללת. הבחירה האנושית צריכה להתברר בא"י מצד עצמה, ללא כפייה והכרח. תכונתם האלקית של ישראל צריכה להתברר בתוכה פנימה ולהתפרץ מלבבם הטהור, חרף כל הסובב אותם ומטה אותם מדרך ד'. אולם יהושע מקשה עליהם את בחירתם, ואומר להם "לא תוכלו לעבוד את ד', כי אלהים קדושים הוא אל קנוא הוא לא ישא לפשעכם ולחטאותיכם" (כד, ט).

בשכס קיבלו על עצמם ישראל מחדש, מרצונם החפשי והברור, את עבודת האלקים ואת מצוותיו. להורות כי דרכם הלאומית המדינית של ישראל רוצה ושוקקת בפנימיות סתר-לבבה לעבודת הקודש שבדרך התורה. ועל כך הודיעו שבטי ישראל בראשית התנחלותם בארץ, לדורות עולם. וכך אמר להם יהושע: "עדים אתם בכס, כי אתם בחרתם לכם את ד' לעבוד אותו. ויאמרו: עדים" (כד, כב).

"ויכרות יהושע ברית לעם ביום ההוא, וישם לו חק ומשפט בשכס" (יהושע כד, כה), "סידר להם שם החוקים שבתורה וקיבלו עליהם" (רש"י). "לקבל עבודת ד' מאהבה" (מצודת דוד). ולפי המלבי"ם: סידר להם תקנות וחוקים לפי צורך הארץ, כמו שאמרו חז"ל "תקנות שתקן יהושע". (עיי' ב"ק פ. פא. וירושלמי ב"ב פ"ה ח"א. אולם לפי הרמב"ם בחלכות נזקי ממון פ"ה ח"ג יהושע ובית דינו חתנו תנאים עם ישראל "בשעה שחילק את הארץ", ונראה שהיה עוד קודם לכן). ברית נוספת של רצון והסכמה מאהבה

לקיים את חוקי התורה, נכרתה בשכם ע"י יהושע, בסוף ימיו, ותקנות ומנהגים השייכים לסדרי החיים בא"י בכללה נתקנו והונהגו אז שם.

"ויכתב יהושע את הדברים האלה בספר תורת אלקים, ויקח אבן גדולה ויקימה שם תחת האלה אשר במקדש ד'" (יהושע כד, כו). "במסכת מכות (דף יא.) נחלקו בו אמוראים (איזה דברים כתב יהושע), חד אמר אלו ח' פסוקים מן 'וימת משה' עד 'לעיני כל ישראל', שהיה ספר תורה חסר והשלימו, וחד אמר: פרשה זו של ערי מקלט כתב בספרו, כמו שהיו כתובים בספר התורה" (רש"י).

לפי פירוש אחד כאן חתם יהושע וסיים לכתוב את ספר התורה, בפסוקים שבהם מבוארת מעלתו העליונה של משה עבד ד'. משמעות מותו של משה רבנו נתבררה דוקא כעת לפני מיתתו של יהושע, בסיכום קיומו את כל אשר הורה משה בדבר ד'. ולפי הפירוש השני נכתבה פרשת ערי מקלט שבספר יהושע, כאן בשכם לפני מותו. פרשה זו כתובה ביהושע בלשון התורה, בלשון "וידבר ד'" כנבואה ישירה מאת ד', בבחינת "פה אל פה אדבר בו". ללמדנו שבשכם התעלה יהושע לפני מותו לבחינת נבואה הקרובה לנבואת משה. בו בזמן שזכתה העיר שכם להתקדש בקדושת עיר מקלט, ולגרום בכך את החלת הקדושה על שאר ערי המקלט כולן, זכה גם יהושע להתגלות נבואה עליונה בדבר ד'.

שתי דיעות אלו שבחז"ל משלימות זו את זו. חתימת התורה ע"י יהושע בן נון הינה סיום וחתימת קדושתה של התורה, שנעשתה בשכם. והופעת קדושתה השלימה של התורה גרמה עילוי ורוממות מדריגת הנבואה בישראל, בנבואת יהושע בלשון "וידבר ד'" כלשונה של תורה, להוציא לפועל את קדושת החיים העצמיים שבערי המקלט המרכזיות שבארץ ישראל: שכם, חברון, קדש. ומפחם גם בצר רמות וגולן שבעבר הירדן המזרחי.

האבן הגדולה שהוקמה בשכם היתה לעדות על כל הפעולות והמעשים הכבירים רבי המשמעות שנעשו ע"י יהושע בשכם. כי ודאי לא לחנם הושרשו אותיות חיים אלו בעיר הקודש שכם. ובלשון הפסוק נאמר כי הונחה האבן "במקדש ד'", ומפרש המצודת דוד: "היא שכם, ולשעתו קראו מקדש לפי שהיה שם הארון". אמנם לדעת המלבי"ם האבן היתה חלולה ובתוכה היה ארון הקודש וספר התורה, והונחה במקדש — בשילה, אמנם ברש"י וברד"ק פירשו כפירוש בעל המצודת דוד.

ד. קבורת עצמות יוסף

בפסוקים האחרונים של ספר יהושע מסופר: "ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם בחלקת השדה אשר קנה יעקב מאת בני חמור אבי שכס במאה קשיטה, ויהיו לבני יוסף לנחלה" (כד, לב).

בכך מהוה ספר יהושע חיתום לסיום חומש בראשית: "וישבע יוסף את בני ישראל לאמר, פקד פקד אלהים אתכם והעליתם את עצמותי מזה. וימת יוסף בן מאה ועשר שנים, ויחנטו אותו ויישם בארון במצרים" (בראשית נ, כה-כו). כלומר הניחו עצמותיו בתוך ארון-גלוסקמא, ולא קברוהו בקרקע (ספורנו), ושיקעו אותו בתוך הנילוס שבמצרים (תרגום יונתן).

"תנו רבנן: בא וראה כמה חביבות מצוות על משה רבינו, שכל ישראל כולן נתעסקו בביזה והוא נתעסק במצוות... ומנין היה יודע משה רבינו היכן יוסף קבור, אמרו: סרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור, הלך משה אצלה, אמר לה: כלום את יודעת היכן יוסף קבור? אמרה לו: ארון של מתכת עשו לו מצרים וקבעוהו בנילוס הנהר כדי "שיתברכו מימיו. (רש"י: "שיתברכו מימיו — תמיד, לפי שאין ארץ מצרים שותה ממי גשמים, אלא שכולה עשויה יאורים וחריצים מנילוס עד סוף המדינה כמה פרסאות, ונילוס עולה ומשקה ומתברך וממלא אותן יאורים, ומשקין מהן השדות...")" הלך משה ועמד על שפת נילוס, אמר לו: יוסף, יוסף, הגיעה העת שנשבע הקב"ה שאני גואל אתכם, והגיעה השבועה שהשבעת את ישראל, אם אתה מראה עצמך מוטב, אם לאו הרי אנו מנוקין משבועתך. מיד צף ארונו של יוסף". "ר' נתן אומר בקברניט (בקברות — רש"י) של מלכים היה קבור... באותה שעה נדעזע ארונו של יוסף, נטלו משה והביאו אצלו. וכל אותן שנים שהיו ישראל במדבר היו שני ארונות הללו, אחד של מת ואחד של שכינה מהלכין זה עם זה, והיו עוברין ושבין אומרים: מה טיבן של שני ארונות הללו, אמרו: אחד של מת ואחד של שכינה. וכי מה דרכו של מת להלך עם שכינה? אמרו: קיים זה כל מה שכתוב בזה" (סוטה יג.).

ובגמרא מבואר שגם אם משה לא היה מתעסק בו היו כל ישראל מעלין את עצמותיו, ואם מישראל לא היה מי שיעשה זאת בניו ומשפחתו ודאי היו דואגים לכך (כפי שמסתבר עפ"י הפסוקים שבסוף יהושע), אלא ש"אמרו (בני משפחתו): הניחו לו, כבודו במרובים יותר מבמועטין", ועוד אמרו ישראל: "הניחו לו, כבודו בגדולים יותר מבקטנים". המצרים ידעו היטב את **השפעת הברכה הנובעת מעצמותיו של יוסף**. סגולתו של יוסף היתה "וכל אשר הוא עושה ד'

מצליח בידו" (בראשית לט, ג). העזר האלהי והשראת הברכה היו שרויים בנפשו ובגופו של אותו צדיק, בחייו ובמותו. "שומר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה" (תהילים לד, פא ועיי' סידור עולת ראייה ב, עמי סח). באשר בצדקותו ובקדושתו התקדש כל גופו ממש, בבחינת "כל עצמותי תאמרנה — ד' מי כמוך" (תהילים לד, י).

בעצמות יוסף התבררה קדושת הגוף הישראלי, וקדושת הגוף — הלאומי הישראלי, — לדורות עולם. קדושה אלקית זו צריכה להשפיע את ברכתה בארץ. (עי' במהרש"א שם, שהמצרים רצו לעכב גם את גופו של יעקב אבינו אצלם, אך לא יכלו מפני השבועה). על כן ניסו המצרים להחביא את ארונו של יוסף ולמנוע את הוצאתו ממצרים. בכך רצו שישאר יסוד הברכה האלקית בעולם בנילוס שבמצרים, לרבותי שפע המים בה. על כן היה צריך משה רבינו להוציא את ארונו בדרך נס, כהמשך למעשי הניסים של יציאת מצרים. אמנם ענין זה לא נאמר במפורש למשה, כצו אלקי ממעל, אלא נעשה הדבר ע"י משה מצד עצמו, על כן ניכרת ונוכרת בזה חביבותו המיוחדת בעסק המצוות, למרות שהיה דבר שלא נצטוו בו, ולא הוטל עליו בדוקא. כך מסביר המהרש"א את דברי הגמרא, המבארת שנס זה נעשה כמו הנס שעשה אלישע לתלמידו שנפל גרזנו למימי הירדן והציפו והעלהו, וכי משה רבינו שכל הנהגת מעשיו ניסית ואלהית צריך לראיה ולדמוי זה מאלישע? גם הטמנתו של יוסף בארון מיוחד בין קברי המלכים (לדיעה אחרת שם בגמרא) היתה במטרה להחביאו בקרקע כדי שלא ימצא.

בעצמות הללו שרויה חיותו של יוסף. עצמות אלו צפו ועלו על פני המים או נזדעזעו בהשמע קריאתו של משה רבינו: "יוסף יוסף, הגיע העת שנשבע הקב"ה שהוא גואל את ישראל". עצמות אלו שהילכו עם ישראל ארבעים שנה במחנה שכינה בצד ארון ד', מהוות את יסוד הקדושה הגופנית הלאומית של ישראל, שבאה למלוא ביטויה בקדושתו של יוסף הצדיק, "המשביר לכל הארץ", שקדושתו מהוה בסיס ויסוד לקדושת התורה וכל מצוותיה, וביטוייה הרוחניים של האומה. משה רבינו יודע שלהשלמת מעלתו העליונה הניסית דרושה מעלת הקדושה הטבעית המונחת בגוף עצמו. על כן נאמר "ויקח משה את עצמות יוסף עמו" (שמות יג, יט).

יוסף נקבר בשכם, ובגמרא מבואר הטעם כי "משכם גנבוהו ולשכם החזירוהו" (סוטה יג:). כי ירידתם של ישראל למצרים התגלגלה ע"י מכירת יוסף, וחטא הקנאה והמחלוקת שבאומה. מעשה זה התחיל בשכם (עי' רש"י סוטה יג: ד"ה משכם), אף שבשכם היו ישראל צריכים להתאחד בשלום כמשפחה אחת לתכליתה

הרוחנית העליונה, ולשם נשלח יוסף "לראות את שלום אחיו". בהחזרתו של יוסף לשכם ע"י בני ישראל, יש מהלך של תשובה ותיקון מעשה הקנאות שגרם לפירוד ולמחלוקת. יוסף עצמו לא זכה לנחלה מעצמו בא"י, נחלתו נחלקה לאפרים ומנשה בניו כחלק משבטי ישראל. יוסף עצמו זכה למקום קבורה כמו אבות האומה הקבורים במערת המכפלה. כי השפעה קדושה סגולית ועליונה תהיה לעצמותיו של יוסף בארץ, ולכל נחלות י"ב השבטים.

בפסוק זה מפורש כי נקבר יוסף במקום שנקנה מתחילה ע"י יעקב מאת בני חמור אבי שכם במאה קשיטה. כי בהיות הכנענים בארץ, בטרם בואם של ישראל אליה, יצא כח החיים הטמון בשכם בצורה חמרית טמאה וגסה, כטומאתו של החמור, הרמוז בשם "חמור בן שכם החיוי נשיא הארץ" (בראשית לד). חמריות טמאה זו הביאה לקלקול שחיתות של עריות, עד כדי הטלת טומאה ופגם בביתו של יעקב אבי האומה הישראלית (עי' לעיל פרק ד). הקדושה הטמונה בחמריות הטמאה של החמור גנוזה בעומק סתרי הנפש, ויכולה להפדות ולהופיע במלכות ובממשלה באופן חיובי רק ע"י הופעת חיים טהורה ואידיאלית השרויה אך ורק בכנסת ישראל: "וכל פטר חמור תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו" (שמות יב, ג). ע"י קניית חלקת השדה התקדשה חלקת א"י זו ע"י יעקב אבינו, אך השלמת קדושתה ובירור סגולתה והשפעת ברכתה בממלכת ישראל הסתיימה רק בהנחת עצמות יוסף בתוכה, ובהיותה לבני יוסף לנחלה. — על כן "חשבו להם (בני יוסף) העצמות לנחלה טובה שנקברו בנחלתם".

כך הונח היסוד לפדיון נחלת ישראל כולה מידי טומאת השלטון הנכרי, הכנעני או הפלשתי השולט בה, להיותה לנחלת עם ד', "ממלכת כהנים וגוי קדוש", עד עולם.

חלק שלישי

שכם בתקופת המלכות

טו. בנחלת מנשה, וגדעון השופט

תקופת השופטים היא תקופת המעבר שבין כיבוש הארץ וישובה לבין כינון המלכות בישראל. בתקופה זו מתגלה ענינו המיוחד של כל שבט ושבט, ומתברר תפקידו וחלקו בבנין האומה הישראלית בעתיד. ייב שופטים קמו מייב שבטי ישורון להושיע את ישראל מיד צריהם.

העיר שכם היתה נחלת שבטו של מנשה. קשר עמוק וקדום היה לבני שבט מנשה אל העיר שכם, שהרי **גלעד נכדו של מנשה בן יוסף קרא לשם אחד מבניו בשם "שכם"** (במדבר כו, לא). קריאת שם זו אולי היתה ע"ש חיבתן המיוחדת של בני המשפחה לעיר זו בה נמכר יוסף אביהם למצרים. ואולי אף ידעו את העתיד לבוא בחלוקת נחלות הארץ, שינחלוה בני שבטם בנחלתם.

גדעון בן יואש מעפרה היה השופט שקם משבט מנשה, להושיע את ישראל מיד מדין. מידותיו המיוחדות מבררות את קדושת ענינו של שבט מנשה בישראל. מתחילתו הוא איש מאישי האומה הפשוטים, חקלאי העובד אדמתו, החובט ודש חיטים לפרנסתו. מוסריותו טבעית ודאגתו לזולת התבטאה בכך שהיה עובד במקום אביו, כדי לשמור על בריאותו של אביו ולהציל את חייו מסכנה. כמי שרואה את עצמו כחלק מאישי האומה, מידתו העיקרית היא בלימוד זכות וסנגוריא עליהם, לאמר אפילו אם רשעים הם, חלילה, מצד עבודת ד' הבסיסית שלהם, זכאים הם לגאולה מצד ערכם הסגולי. ידיעותיו התורניות דלות, ומסירת דברי אביו ששמע בליל הסדר בפיו, על פיה הוא נושא דברים בדרישת גאולה כלפי רבש"ע.

גדעון מתיחד בענותנותו הרבה ואומר על עצמו כי הוא "הדל במנשה והצעיר בבית אביו" (עי' שופטים ו, טו). האופי המלחמתי שלו כולו מביע את חוזקת הסיוע האלקי, ואת קטנות היכולת האנושית שלו ושל צבאו. קריאת המלחמה שלו היא "חרב לד' ולגדעון" (שופטים ז, ב). ומתוך כך הוא רודף ומכניע את מנהיגי מדין עד כלה, ועושה בהם שפטים.

יודע הוא גדעון כי טרם באה עיתה של מלכות בישראל, וכי לא מכחם של בני יוסף תקום המנהיגות המרכזית לאומה, על כן אף כאשר בקשו ממנו כל איש

ישראל (לבסוף) כי הוא ימשול בהם, הוא עונה ומברר להם כי: "לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם — ד' ימשול בכם" (שופטים ה, כג). בכך ביטא גדעון נכונה את ענינו של שבט מנשה באומה, ובירר בצדק את תפקידו לעתיד.

טז. ממשלת אבימלך

"ולגדעון היו שבעים בניו יוצאי יריכו, כי נשים רבות היו לו. ופילגשו אשר בשכם, ילדה לו גם היא בן, וישם את שמו אבימלך" (שופטים ה, ל-לא).

תקופת השופטים נועדה להוציא לפועל את הכוחות השונים שבאומה, כל שבט וענינו כל מקום ותכליתו. אך בהעדר המרכז הרוחני והממלכתי של האומה נוצרו משברים ועויות שונים. המלכות והממשלה שבשכם צריכה לנבוע מכח קדושתם של האבות שבחברון, ולהוות אמצעי והכנה אל המלכות הנצחית האידיאלית שתתקומם בירושלים. אמנם רגשי שלטון והנהגה שיתפרצו כענין לאומי בישראל המנותק ממורשת האבות ויעמדו בכח אישי פרטי נפרד שאינו לתכלית גבורתם של ישראל, סופם בישראל לכשלון ומפלה.

גדעון הכיר בערכו כחלק ממשפחתו ומשבטו בישראל, הוא יודע את מיעוט ערכו, ושואף להתחדשות ההשגחה האוהבת ומסייעת לישראל. לעומתו אבימלך הוא בן פלגש. מצב זה גורם לו ניתוק משפחתי ושבטי, המוביל לחוסר אחריות במובנה הכללי הישראלי. חשיבותה המיוחדת של העיר שכם בה קבורות עצמות יוסף ודאי הגבירה את גאונותה ותנשאות המלכות שבקרבו, על פני שאר שבעים אחיו שבעפרה.

"וילך אבימלך בן ירבעל שכמה אל אחי אמו, וידבר אליהם ואל כל משפחת בית אבי אמו לאמר: דברו נא באזני כל בעלי שכם, מה טוב לכם המשול בכם שבעים איש כל בני ירבעל, אם משול בכם איש אחד, וזכרתם כי עצמכם ובשרכם אני... ויט ליבם אחרי אבימלך, כי אמרו: אחינו הוא ויתנו לו שבעים כסף מבית בעל ברית וישכור בהם אבימלך אנשים ריקים ופוחזים וילכו אחריו... ויהרג את אחיו בני ירבעל שבעים איש על אבן אחת, וינתר יותם בן ירבעל הקטן, כי נחבא. ויאספו כל בעלי שכם וכל בית מלוא, וילכו וימליכו את אבימלך למלך, עם אלון מוצב אשר עם שכם" (שופטים ט, א-ו). ובמלבי"ם: "ויתנו לו שבעים כסף" — בזה נשתתפו בעלי שכם בפועל ברצח, כי עזרוהו בכסף.

המנהיג שהוקם בשכם לא היה בן מאחד השבטים, כסדר ההנהגה שהתהוותה במהלך תקופה זו, אלא ע"י בן פילגש, שהסית את בני עירו בשוחד של מרמה,

ובתאות כבוד ושלטון מדומה, בכפיות טובה ובמרד לרצוח את כל אחיו בני אביו, שבעים איש על אבן אחת.

אמנם נראה שגם אבימלך זה הושיע את ישראל, מתוקף היותו מושל בעז ומחזיק במלכות. כך נרמז בפסוק (בתחילת פרק ז) "ויקם אחרי אבימלך להושיע את ישראל תולע בן פואה בן דודו איש יששכר...". וברד"ק: "שגם אבימלך הושיע את ישראל, ואע"פ שלא נזכר, כיון שאמר אחרי אבימלך, נראה שגם הוא הושיע את ישראל מיד אויביהם..." וכמו שכתוב "וישר אבימלך על ישראל שלש שנים" (ט, כב). אולם המלבי"ם חולק בדבר וסובר "כי אבימלך לא הושיע אותם רק השתרר עליהם".

בשררתו של אבימלך בשכם כאילו נעלמו ונגנזו יסודות הקודש של הערבות והאחריות שהונחו בה ע"י כל ישראל, ותחתם הופיעו קלקול המידות ועברניות של רצח אחים. כאן חזרה ונתעוררה טומאת עמי הארץ הכנענית שטרם התנקתה מהם האומה הישראלית. בעיר מקלט זו נעשה ארגון מכוון לרצח משפחה לתאות שלטון.

יותם בן גדעון נשא את משלו ונבואתו עליהם: "ואם באמת ובתמים עשיתם עם ירבעל ועם ביתו היום הזה, שִׁמְחוּ באבימלך וישמח גם הוא בכם. ואם אֵין — תצא אש מאבימלך ותאכל את בעלי שכם ואת בית מלוא, ותצא אש נלהב מחלוקת — מצודת דוד) מבעלי שכם ומבית מלוא ותאכל את אבימלך" (שופטים ט, יט-כ). ואכן כך התקיים "וישלח אלהים רוח רעה בין אבימלך ובין בעלי שכם ויגדו בעלי שכם באבימלך" (ט, כג). או אז ירדה שכם ממעלתה וכבודה, והתנשא למלוך בה געל בן עבד שרצה להסיר לגמרי את צביונה הישראלי של העיר באמרו: "מי אבימלך ומי שכם כי נעבדנו... עבדו את אנשי חמור אבי שכם" (ט, כח).

אבימלך נלחם בגעל בן עבד זה, ושחרר את שכם משפלות ירידה זו. הוא הצליח להכניעו ולגרשו מן העיר, אך בכיבושו זה את העיר נאלץ להחריב את שכם עד היסוד. "ויילכוד את העיר, ואת העם אשר בה הרג, ויתץ את העיר, ויזרעה מלח" (ט, מה). גם האנשים אשר ברחו אל "צריח בית אל ברית" — מתו כאיש אחד אלף איש ואישה (ט, מו, מט). כך אמנם הצליחה שררתו של אבימלך להחזיק בשלטון על העיר, אך חורבן והרס נגרמו לה מדרכו הרעה.

במלחמתו בשכם הצליח ונצח, אולם כאשר אך רצה אבימלך להרחיב את ממשלתו בישראל, ויצא מתחומי שכם להלחם בתבץ, הומת בידי אשה

שהשליכה אבן בראשו. בזאת הושב גמולו בראשו. כי אבימלך לא שופט היה כאחד השבטים להושיע את ישראל אלא דרך שררה ושלטון נקט מעצמו. לא בדרך ד' היתה מלכותו זו, על כן מיד ברצותו להרחיב ממשלתו הופסק ומת.

יז. התכלית המאוחדת בישראל

בירושלים נתאחדה המלכות בישראל על כל העם, ובשכם נחלקה. בחברון התקוממה מלכותו של דוד מלך ישראל על יהודה בתחילה, ואח"כ התעלתה המלכות לשלימות כללותה בירושלים. לעומת זאת **בשכם התעוררה מלכות שבטי ישראל, ביז ירבעם בן נבט האפרתי ונחלקה מעל המלכות הכוללת.**

שכם היא עירו של יוסף הצדיק, בנחלת בנו מנשה. זהו מרכז **הכח הלאומי המדיני הכלכלי שבישראל**. חברון הוא מקום קבורת האבות בנחלת שבט יהודה. מלכות דוד יסודה בדביקות בד', בהנהגה השכלית וברגש המוסרי. הכח הרוחני מכוחו של דוד והכח המעשי מכוחו של יוסף הצדיק, צריכים להתאחד לגאולת ישראל השלימה. "וזרעתי את בית ישראל ואת בית יהודה זרע אדם וזרע בהמה" (ירמיה לא, כז) — "אדם ובהמה תושיע ד'" (תהילים לו, ז) (ספר אורות, אורות התחיה, יט).

אהבת דוד ויונתן מהוה את הבטוי האידיאלי לשלימות אחדות האומה. שאול וצבאו צריכים להיות בראשות דוד וחיילותיו, ויחד הם מהוים את השלימות הנכספת. גדולתו של דוד היא שלמרות שנרדף ע"י שאול לעולם זכר את שאיפת האחדות הזו, ואת ערכו הסגולי הכללי של עם קדוש. גם אחרי מות שאול החזיק דוד טובה לבניו של שאול והחיה את מפיבשת משלחנו. אולם בשעת ברחו מירושלים מפני אבשלום בנו, קיבל לשון הרע על מפיבשת (לדעת רב, ע' שבת נה.) כי הוא מרד בו. אז, יצתה בת קול ואמרה: ירבעם ורחבעם יחלקו את המלכות (שבת נ.).

הסיבות לחלוקת המלכות נתראו בימי שלמה. בנין המקדש אמנם קבע את יסוד הקודש האחדותי בישראל, אך רבוי הנשים ונתינת החשיבות לתרבויות זרות ונכריות בירושלים הכניסו יסוד של פירוודיות באומה. וביותר הגדיל לעשות כאשר "בנה את המילוא" — סגר את פרץ עיר דוד אביו" (מלכים א יא, כז). דוד פרץ פרצות בחומה כדי שיכנסו בו הרבה עולי רגלים ואילו שלמה שתמן כדי לאפשר את עבודת בת פרעה "העגלה היפיפיה" "להושיב שם את עבדיה ומשרתיה".

יח. ירבעם וחלוקת המלכות

ירבעם בן נבט האפרתי היה בעל כשרון ארגוני כלכלי מעולה. על כן התמנה כאחראי על גביית המיסים מכל שבטי ישראל. לריכוז אוצרות המדינה תפקיד מרכזי, בביסוס ערך הקודש והמקדש בישראל. כיוסף בשעתו שנתמנה שר ומשנה לפרעה, באחריותו על כל המערך הכספי של מצרים.

בהתאחדות הכוחות באומה משמשים כל הצדדים למען התכלית האחת האלקית הנרצית, ובכך מוצא כל צד את מנוחתו ושלוות עבודתו. אולם כאשר המגמה והתכלית יורדת ממעלתה וקדושתה, שוב אין היא נותנת מרגוע ואינה פועלת ומניעה את לב עובדיה, לעבודתה. על כן כאשר החלה המלכות בישראל לתת מקום לתרבויות נכריות וזרות, וכאשר הרחבת מקום המקדש נהיתה כדי לפתח את תרבותם הזרה של העמים, נשות שלמה, קצף ירבעם על סטייה זו "וירם יד במלך" (מלכים א יא, כו).

ירבעם בעל כח הפשרון הארגוני הכלכלי המבריק, הוכיח את שלמה על סטייתו מדרך ד'. בקורת עזה היתה זו לשם תיקון המגמה האלקית שלשמה גם הוא אכן חפץ לעבוד. מכחה של תוכחה זו נבחר ירבעם ע"י ד' ביד אחיה השילוני למלך ישראל. מלך המרכז את כח העבודה בצורתה המתוקנת, למען תכלית בניית הקודש באומה הישראלית.

אולם עשותו זאת בפני העם, בגרמת בזיון לכבודה של מלכות, נטע יסוד של זלזול במלכות הנצח שנבעה מכחה של תורה בישראל. זאת היה תחילת סטגנתו מעשיית הטוב והישר בעיני ד' ועל כן הוזהר ע"י הנביא (יא, לח).

ירבעם יצא מירושלים — הוציא עצמו מענינה האחדותי של ירושלים ונפרד מהשפעת הנשמה הישראלית השורה בה. הוא נטה לדרך הפירוד המפלגתית-שבטית ובזה נטמא הכח הלאומי והיסוד הכלכלי הבסיסי של האומה. ירבעם הוכרח לרדת למצרים ערות הארץ, סמל העבודה המנותקת מההשגחה האלהית כדברי פרעה: "לי יאורי ואני עשיתיני". א"י היא "ארץ הרים ובקעות למטר השמים תשתה מים — לא כארץ מצרים" אשר "השקית ברגלך כגן הירק" (דברים יא, יאז).

בשכם נבחר רחבעם בן שלמה למלך על ישראל. "כי הנבואה אשר אמר אחיה השילוני לירבעם נודעה... לפיכך לא רצו לבוא לירושלים אלא באו לשכם שהיא מאפרים וירבעם מאפרים" (רד"ק במל"א יב, א). כמו שנאמר "וילך רחבעם שכם, כי שכם בא כל ישראל להמליך אותו".

בקשת שבטי ישראל מרחבעם היתה להקל מעליהם את המס. המס הוא הכסף הניתן למלכות לבנות את התכלית המשותפת והמרכזית באומה, ולכל האמצעים הנדרשים לכך. אך כאשר התמעט הרעיון האידיאלי מהתכלית המאוחדת שבמלכות אזי באה הבקשה גם למעט במס. במצב זה היה צורך להרבות בהבנה וקשר אחים ומפלגות, איש איש במקומו ובתפקידו, כדי לבנות את אחדות האומה לאט לאט ברבות השנים.

ירבעם הוא אשר היה ממונה על המס משבטי ישראל, הוא אשר הוכיח את שלמה בשימוש באוצר הכסף למטרה שאינה הולמת את התכלית הכלכלית המוסכמת של האומה. ואכן זקני הדור הבחינו לאן הדברים מובילים, וממה הם נובעים, על כן יעצוהו לפעול עפ"י החכמה העליונה, המשקיפה על פני דורות ושנים, לבנין האומה בצורתה המתוקנת בעתיד. אך השקפת הקטנות והפירוודיות שהחלה עוד בימי שלמה והתרחבה ע"י ירבעם, העמיקה והחלישה את המצב הפירוודי ע"י הישמעותו של רחבעם לעצת הקטנים. הכבדת עול המלכות בכפייה אינה יכולה להועיל לעולם, ופעולתה המְיִדֵית היא חילוק ופירוד הלבבות. לא דרך דוד המלך וזקני החכמים אשר לשלמה היתה זאת, אלא קטנות מצומצמת של תפיסת שלטון, ושימור עמדת הכבוד.

כך אירע **שבשכם נחלקה מלכות ישראל, והונח יסוד הגלות**. אמר רשב"י בשלשה דברים מאסו ישראל בימי רחבעם: במלכות בית דוד, ובמלכות שמים ובבית המקדש, שנאמר "אין לנו חלק בדוד" — זו מלכות שמים, "ולא נחלה בן ישי" — זו מלכות בית דוד, "איש לאהלך ישראל" — ולא לבית המקדש. אמר ר' שמעון בן מנסיא, אין ישראל רואים סימן גאולה לעולם עד שיחזרו ויבקשו שלשתן, שנאמר (הושע א) "אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ד' אלקיהם" — זו מלכות שמים, "ופחדו אל ד' ואל טובו באחרית הימים" — זה בנין ביהמ"ק (וילקוט שמעוני ח"ב רמז קז).

אמנם יסוד החלוקה הזו, היה עפ"י הרצון האלקי, בסדר השגחת הדורות, וכאשר רצה רחבעם להלחם בישראל, נאמר לו: "כה אמר ד' לא תעלו ולא תלחמו עם אחיכם בני ישראל, שובו איש לביתו, כי מאיתי נהיה הדבר הזה" (יב, כד).

אז בנה "ירבעם את שכם בהר אפרים וישב בה" (מלכים א יב, כה). אמנם "לא נוכל לומר כי חריבה היתה מעת שהחריבה אבימלך, כי לא יתכן שהניחוח חריבה יותר ממאתיים שנה, ועוד כי שם התקבצו ישראל להמליך את רחבעם, אלא ודאי עיר בנויה היתה, אלא שירבעם חזק את חומות העיר ובנה בו היכל

מלך... כי חשש פן ילחם עמו רחבעם" (רד"ק). שכם נהיתה מכאן ואילך כעיר בירה ובית למלכות שבטי ישראל, המנותקת ממלכות בית דוד שבירושלים.

חלק רביעי

שומרון מרכז שבטי ישראל

יט. שומרון

העיר שכם היתה בירת ישראל הנפרדת מירושלים, רק בזמן ירבעם שבנאה ושיכללה (מלכים א יב, כה ברד"ק), ואח"כ עזבה. אולם מרכז זה לא נמשך זמן רב, ומושב מלכי ישראל הועבר לתרצה (עי' מלכים א יד, יז טו, לג).

בתהפוכות הצבאיות שאירעו למלכות ישראל נתמנה עמרי שר הצבא למלך על ישראל מלכים א טז, טז). עליו מסופר כי קנה "את ההר שומרון מאת שמר בככרים כסף, ויבן את ההר ויקרא את שם העיר אשר בנה על שם שמר אדוני ההר שומרון" (מל"א טז, כד). ובגמרא: "אמר ר' יוחנן: מפני מה זכה עמרי למלכות? מפני שהוסיף כרך אחד בא"י" (סנהדרין קב:). (ועי' בחידושי אגדות למהר"ל שם שאריכות הפסוק בביאור ענין זה מוכיחה את חשיבות מעשה זה, להורות שבזכותו קיבל את מלכותו.) זכות הרחבת הישוב והשלטון של ישראל בארצם הינה ערך יסודי ועיקרי, אף אם עיר זו אינה נבנית לשם התכלית הלאומית האלקית העליונה של ישראל. ללמדנו שאף ששומרון הייתה בירתה של מלכות ישראל מכאן ואילך, בפירוד ובהיפוך גמור מירושלים, בכל זאת נזקפה לעמרי זכות זו. במלבי"ם מבואר כי השם שומרון מורה על ההבדל שבינה לבין ירושלים, "שנקראה (ירושלים) כך לזכרון היראה והשלימות", ולעומתה "שומרון נקראה ע"ש אדם בליעל".

העיר שומרון נעשתה עיר בירה מרכזית למלכות שבטי ישראל, **במקום העיר שכם**. בכך התרחקה עוד יותר מגמת האחדות שבין מלכות יהודה וישראל, וקלקולי השחיתות וכיעור התועבות שנעשו ע"י מלכות ישראל התרבו והתחזקו ביותר.

כ. בתקופת אחאב

אחאב בן עמרי מלך על ישראל בשומרון. "ויעש אחאב בן עמרי הרע בעיני ד' מכל אשר לפניו" (פס' ט). הוא עבד עבודה זרה בדרכים שונות, ונשא אשה נכריה להרבות ולחזק תרבות נכריה זו, — ובנה מזבח בית הבעל בשומרון (פס' לד). על הפסוק "ויוסף אחאב לעשות להכעיס את ד' אלהי ישראל מכל מלכי ישראל אשר היו לפניו" (פס' לג) — אומרים חז"ל: "אמר ר' יוחנן: שכתב על דלתות שומרון, אחאב כפר באלהי ישראל לפיכך אין לו חלק באלהי ישראל" (סנהדרין

קב:). שיא המרדנות החירוף והגידוף שבהשתעבדות לתרבות הנכריה והעבודה הזרה היה בכך **ששומרון נקבעה כבירת ישראל, בכפירה ובניתוק מוחלט מאלקי ישראל.**

אולם שומרון בירת ישראל נהיתה מרכז לאומי חזק גם בזמן מלכות אחאב. ומלכות ארם ועל צבאה וחילה לא יכלה לכובשה. זאת בגלל צד הזכות והחויב שנמצא באחאב עצמו ביחס לקדושת התורה.

מסופר כי בן הדד מלך ארם קיבץ את כל צבאו עם ל"ב מלכים ועשה מצור על העיר שומרון להכניעה (מלכים א כ, א). אחאב אמנם הסכים להיות עבד לארם, ולהעלות לו מס, ולשעבד גם את נשיו ובני משפחתו לארם, אך התנגד לבקשה לתת את "ספר התורה" מחמד עינו, אף שמאס בו אחאב במלכותו. "אמר אחאב בליבו, דבר גדול זה מבקש, ואין זה שלי לבדי, אלא של זקני ישראל הוא" (רש"י), על כן כנס את זקניו יועציו ש"אע"פ שהיו עובדים ע"ז היו מכבדים את התורה". ללמדנו כי היחס היסודי אל מציאותה של תורה וערכה ההיסטורי לאומה, נשאר חבוי עמוק בתודעת מלכות שומרון שבידי אחאב, ובזכות יחס זה זכתה מלכות שומרון להשגחת ד' עליהם.

התרברבות מלך ארם היתה "כה יעשון לי אלהים וכה יוספו, אם ישפק עפר שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי" (פס' י). ותשובת אחאב אליו היתה "אל יתהלל חוגר כמפתח" (פס' יא). בדבר ד' נשלח הנביא מיכיהו בן ימלה והודיע לאחאב כי ינצח במלחמה זו. "וידעת כי אני ד'" (פס' יג). **לכוחו הצבאי הלאומי של אחאב לא היתה אז שום משמעות ושום עמדת בטחון ללא דבר הנביא אליו והכוונתו העקרונית והמעשית גם יחד.**

אחאב שהיה עובד עבודה זרה, סבר שלא על ידו תוכרע המלחמה, כי בדרך נס לא יעזור לו ד'. על כן שאל את הנביא "במיי?" ודבר הנביא אליו היה "בנערי שרי המדינות" ו"אתה" בעצמך תאסור את המלחמה, ותוציאה לפועל ביזמתך המעשית (פס' יד רד"ק).

רל"ב נערי שרי המדינות היו בניהם של נציגי המלכים והשרים מכל אומות העולם. נערים אלו נלקחו ע"י אחאב או ניתנו לו מאת שרי המדינות, כערבון לכך שלא ימרדו בו. ובתנא דבי אליהו מבואר שהם יושבו בירושלים ובשומרון והתגיירו. הגיור בירושלים ודאי היה כדרכה של תורה וה"גיור" בשומרון ודאי היה בעיקרו השתייכות אל האומה הישראלית, במובנה הלאומי המיוחד שהתבסס בשומרון.

(רל"ב הוא מספר צירופי כ"ב האותיות בזוגות אותיות, מחצית מכ"ב פעמים כ"א, המבטא את מכלול השפעת אותיותיה של תורה).

שילוחם של רל"ב נערים חלושי מלחמה אלו, הוא שחרור ה"ערבון" העולמי שבידי אחאב. והורה לו ד' בזה שלא יסמוך על הבטחת האומות וקשרי השלום שלהן, או הבטחת הכניעה שלהן אליו, אלא רק על אמונת בד' שיגרום את הנצחון על ארם ע"י גבורת צבאו והפלת אימתו.

פעולת הנצחון האלקי הביאה עמה בירור של אמונה בהשגחת ד' על ישראל ואהבתו אותם בגלל יחודם הלאומי-הצבאי, המושרש באמונה. כי כל הגויים "שכחי אלהים" וישראל מאמינים בני מאמינים בצור ישראל וגואלו הגואלם מכל צר. הישרדותו של בן הדד מלך ארם, במלחמה זו בחיים, היתה נסיון לאחאב, כדי שבעצמו יתגבר על מוסרו האנושי יכניעו ויאבד את מלכותו של בן הדד. הענין האלהי שבגבורה הלאומית צריך היה לבוא לידי מלוא בטויו בהיות מלך-ישראל יודע את יחודה של האומה משאר הממלכות ומיָשם דרך יחודו זו בהנהגתו הלאומית. אחאב חטא בזה שהשאיר את בן הדד מלך ארם בחיים, וחטאו זה גרם את תחילת מפלתו בהמשך.

במלחמה זו נכנעה דמשק ובן הדד הפך לעבד שפל. אולם אחאב רוממו ועשאו מלך חשוב. הוא כרת עמו ברית שלום, ואף החזיר ושיקם את הממלכה הארמית מחדש. כוחו הבחירי האנושי של אחאב היה מעוות ומוטעה ביסודו. מלכות ישראל מבוססת היתה רק במגמה הלאומית הצבאית והמדינית שבה עסקה. אולם בכך שהסיר ממנה את צביון יחודה הישראלי, הועם וכבה אורה, תשש כוחה, והוסרה ההשגחה האלקית מתקומתה המדינית והצבאית של המדינה.

אז בא דבר ד' אליו "כה אמר ד': יען שלחת את איש חרמי מיד, והיתה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו" (כ, מב).

אז חזר המלך סר וזועף אל ביתו שומרונה. שומרון בירת ישראל נשאה את דגל הלאומיות המדינית בישראל. כחה נשאר לה מכוחו של יוסף שנקבר ונקבע בשכם, בה התברר ערך הלאומיות המקודשת בישראל מתחילה, ואח"כ נשתרשה בחטא המחלוקת של ההתפרדות מעל מרכזה הרוחני של האומה, בירושלים.

יסוד מלכות עמרי שר הצבא, קניית העיר שומרון ובנינה למרכז עירוני מדיני בהרי שומרון, היה במגמה נסתרת מאת ד' ליסד את הנהגת המלכות

הישראלית מחדש שלא כהמשך לחטאותיו של ירבעם ויורשיו בשכם. זו היתה זכותו היסודית והראשונית של עמרי בבנותו עיר ואם בא"י, אף שהיתה מרכז לעבודה זרה ותרבות ניכר. באחאב התנוצצה משיחיות לאומית מכוחו של יוסף (ע"י ההספד בירושלים, מאמרי הראי"ה), וכוחו זה היה צריך להתגלות ולהתייבש בהנהגתו כלפי אויבי ישראל. אך משחטא בזה, נענש שתהיה נפשו תחת נפש בן הדד מלך ארם.

כא. אלישע הנביא

אלישע הנביא היה בתקופת מלכות יהורם בן אחאב. הוא קבע את מקומו בשומרון דוקא (מלכים ב ג, א), והיה נקרא **"הנביא אשר בשומרון"** (מלכים ב ה, ג). אלישע יושב בבירת המלכות, למרות כל תועבותיה, כדי להודיע וללמד כי יש אלהים בישראל.

בימיו אירע כי נעמן שר צבא ארם הצטרע, ומלך ארם שלח למלך ישראל הודעה כי צריך הוא לרפאותו, כי בקרבו יושב נביא אלהים היכול לעשות זאת. הנבואה וכח התורה שהיתה כדבר מְשֻׁנִי וטפל בסדרי המלכות בשומרון, נהפכה ונהיתה לגורם מרכזי ומשמעותי לממשלתם. כי בלא אמונה בכח הנביא וביכולתו, הרי יופר השלום ותגרם איבה של מלחמה (ה, ח). נעמן שר הצבא אמנם טבל ונטהר, אז אמר לאלישע: "הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל" (ה, ט). אז התגייר נעמן עזב את דרך העבודה זרה, מכח אמונתו באלישע איש האלהים. מטרת השפעה זו היתה כדי שגם ליהורם בן אחאב המולך בשומרון, תתברר האמונה בכחה של התורה והנבואה. אולם יהורם לא שינה את דרכי הנהגתו הממלכתית הלאומית, אך קירב את אלישע אליו.

אז **נעשה אלישע יועצו ומזהירו של מלך שומרון**. התקפות צבא ארם ויכולת הפתעתם השתבשו ע"י הודעותיו המוקדמות של אלישע, שגילה למלך מה הם תכניותיו הצבאיות וכווני התקפותיו. — "וישלח איש האלהים אל מלך ישראל לאמר: השמר מעבור המקום הזה, כי שם ארם נחיתים" (ו, ט). להורות לדורות כי כחה של הנבואה וחכמת התורה הוא להורות את הצפונות והנסתרות שבלב האומות, והשפעה רבה יש לידיעות אלו גם במצבים הצבאיים הממשיים.

אז הבינו ארם כי **כחם העיקרי של ישראל אשר בשומרון, הוא כח איש האלהים אשר בתוכם**. ומשהתבררה להם נקודה זו הפנו את כל צבאם לתפסו

ולאבדו. בדותן הוקף אלישע ונערל במצור ענק "סוסים ורכב וחיל כבד — ויבואו לילה ויקיפו על העיר" (ו, יז). אך כחה של הקדושה האלקית אשר בישראל, ועוצמתה של תורה החבויה בעומק המלכות בישראל, אינה תלויה בגבורה ובחוזק צבאי, ועל כן גם איננה מפחדת וחוששת ממנו. לא בחיל ולא בכח צבאי ומדיני לבדו תלויה היא גבורתינו הישראלית אלא ברוח ד' העליונה, המרוממת ומאדירה את כוחנו מעל כל גדרי האנושות הרגלים. בשביל להורות בפועל יתרון זה התפלל אלישע כי יפקחו עיני נערו ויראה כי "ההר מלא סוסים ורכב אש — סביבות אלישע" (ו, יח). אח"כ התפלל אלישע בשנית כדי לשבש את דעתם, ואז הולכים כעוורים, אל תוככי העיר שומרון "ואוליכה אתכם אל האיש אשר תבקשון — ויולך אותם שומרונה" (ו, יט). אז נפקחו עיניהם ודעתם התבררה "ויראו והנה בתוך שומרון" המה (ו, כ). להורות לישראל לדורות עולם, כי בכחה של התורה והנבואה להפוך מצד לצד את כל מערכת הכחות, אף האדירים ביותר. צבא ארם האדיר הובל כצאן ביד רועה אל תוככי שומרון וניתן בשבי ישראל.

אלישע איש האלהים הנביא אשר בשומרון פעל בדרכי נס כדי לכוון את מלכות ישראל הטועה אל יושר האמונה האלהית.

כב. המצור הגדול

אמרו חז"ל (ילקוט שמעוני ח"ב רמז רלא): "גדולה פסקין שעשה אלישע עם ישראל יותר מכל כלי קרב ומלחמות שעשה יורם בן אחאב מלך ישראל" (מלכים ב, ו, כג). מלחמות ארם בדרך ההסתער נפסקו מפני כוחו האלהי של אלישע, אך מכאן ואילך ניסו את כוחם במלחמה גלויה (מצודת דוד). "ויקבוץ בן הדד מלך ארם את כל מחנהו ויעל ויצר על שומרון. ויהי רעב גדול בשומרון..." (ו, כד-כה). הרעב הגדול החל כעונש מן השמים על חטאם של ישראל שאך הוסיף וגדל ע"י המצור של ארם עליהם.

גם בשעה שהאומה במצב רוחני ירוד ושפל, וגם אחרי רוב ההוכחות והתוכחות שהשפיעה הנבואה על המלכות לשנות את דרכה, עדיין לא פסקה האמונה והתקוה. לעולם עלינו להתחזק באמונה כי ד' חפץ בגאולתם ובהצלחתם של ישראל, וכי ישראל ראויים לכך. הבטוי החרף ביותר לרעת מצבם של ישראל ויאושם היה באכילת הנשים את בשר בניהן. מעומק צרה איומה זו באה צעקת האשה אל המלך: "הושיעה אדוני המלך" (ו, כו). ביטוי זה רומז לתלותה של האומה כולה ומוסריותה בהנהגת המלכות. בעומק צרה

זו יודע גם יורם מלך ישראל כי הכל בידי שמים הוא, וכי בידי ההשגחה העליונה להושיעו מכל הבא עליו — "יושיעך ד'". וממילא בכוחו של אלישע הנביא להביא את תשועת הרוחה הכלכלית והצלת הנפש של האומה.

במצב מסובך זה מודיע אלישע: "שמעו דבר ד': כה אמר ד': כעת מחר סאה סלת בשקל וסאתיים שעורים בשקל בשער שומרון" (ו, א). להודיע ולהראות כי המצב הכלכלי ורווחת החיים יכולה להשתנות מקצה אל קצה ברצות ד'. ולהודיע קבל עם ועדה כי ישראל זכאים הם ביסוד סוגלת נשמתם לגאולה, ואך בס תלוי הדבר.

אולם השליש (אולי שר הכלכלה — או שר הפנים) פקפק בדברי אלישע ובנבואתו, כי היתכן שד' יעשה ארובות בשמים להוריד להם לחם. עפ"י ספר החרדים היה פקפוקו גם חוסר אמונה בצדקת זכותם של ישראל להגאל (ארובות השמים רומז למבול שהיה כעונש לדור ההוא בגלל חטאותיו). על חוסר אמונה זה, והחלשת העם מאמונתו בעצמו ובכוחו הפנימי, היה צריך להעניש. (עי' בספר אמונת עתנו חלק א, להרב צבי טאו, בענין אלישע והשליש).

על כן כאשר נס צבא ארם והשאיר שלל ורכוש רב, הושם השליש בשער שומרון, כדי שיתקיימו בו דברי הנביא, והוא נרמס בשער וימות. להורות לדורות עולם, ובפרט לזמני גאולת ישראל וחזרת כוחותיהם הלאומיים, את הצורך להאמין בצדקת זכותם של ישראל להגאל, ואת ההכרח לחזק יסוד אמונה זה ולא להחלישו.

כג. סופה של שומרון.

במהלך דברי ימי האומה הישראלית, נשארה שומרון בירת ישראל מנותקת מירושלים. דברי הנביאים ותוכחתם לא שינו את יסודה הרוחני הערכי של מלכות שומרון ביחס לכללות האומה ולירושלים. גם אלישע, עם כל קדושתו ונפלאותיו, לא פעל שינוי במהותה של המלכות באותם הדורות.

אז הפכה בירה זו לבמת רצח ולרדיפת מלכות את חברתה. **זכריהו בן ירבעם** מלך בה שישה חדשים ונרצח בה קבל עם ועדה (טו, ה-ו). **שלום בן יבש** הרוצח מלך בה חודש ימים ורוצח אף הוא (טו, יג-יד). אחרי מספר שנים מלך **פקח בן מנחם** בשומרון שנתיים, עד שנרצח גם הוא בארמון המלוכה שבשומרון, ע"י שלישו **פקח בן רמליהו**. פקח זה נרצח ע"י הושע בן אלה.

פקח זה נלחם עם מלך ארם בירושלים אשר ביהודה, ורצה לספחה למלכותו (ישעיה ז, א): "נעלה ביהודה ונקיצנה ונבקייענה אלינו ונמליך מלך בתוכה את בן טבאל" (ישעיה ז, ה). — "שיהיו שוין עם עשרת שבטי ישראל במלך אחד — מלך אשר יוטב בעינינו" (רש"י). כל עוד היו שבטי ישראל ממלכה לבדם ולא פגעו במרכזיותה וערכה של ירושלים ומלכותה, עדיין היתה אפשרות של תיקון מצבה של האומה. מירושלים, ליבה של האומה, תתעורר ותתקומם האומה לשלימותה. אולם מעת שהתעוררה מלכות שומרון להלחם בה, נגזר עליה כליה והפסד.

"כה אמר ד' אליהם לא תקום ולא תהיה... בעוד שישים וחמש שנה יחת אפרים מעם. וראש אפרים שומרון וראש שומרון בן רמליהו — אם לא תאמינו כי לא תאמנו" (ז, ט-ז). בזאת הוסר רוח ד' מעל שומרון בירת ישראל, רוח העז והגבורה הממלכתית, שהיתה ממלאת את תוכיות נשמתם עד אותם ימים. בזה תהיה מלכות שומרון כְּנֶבֶאֱוִד עֶשֶׂן שכבר כבתה השלהבת ממנה (פסוק ד ברש"י).

למעשה נלכדה שומרון וגלו שבטי ישראל תוך פחות מתשע שנים, מאז התחבר פקח עם מלך ארם למלחמה על ירושלים. שהרי אחז מלך ביהודה בשנת הי"ז למלכות פקח, ורק בזמן מלכות אחז יצא פקח למלחמה עליו בירושלים. 65 שנים המוזכרות בנבואת ישעיהו, נמנות מאז נבואת עמוס על שבטי ישראל (בעמוס ג, יב-טו; ובפרק ד, א-ג. ובפרק ה, א-ה): "נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל, נטשה על אדמתה אין מקימה", (וכן מובא בהושע בכמה מקומות).

בימי פקח זה החלה הגלות הראשונה של תגלת פלאסר, של שבטי זבולון ונפתלי (מלכים ב טו, כט).

מלך ישראל האחרון בשומרון היה **הושע בן אלה**, רוצחו של פקח בן רמליהו. הושע מלך לאחר שגבר כחה של מלכות ארם וגלו הרבה מישראל מן הארץ. הממלכה נעשתה צרה, ועגלי ירבעם בן נבט נלקחו ע"י מלך ארם. "דרשוני וחיו" היתה קריאת הנביאים אליהם (עי עמוס ה). "שובה ישראל עד ד' אלקיך כי כשלת בעווניך" אמר הנביא הושע (יד, ב), אך ללא הועיל. המלך הושע איפשר את עליית העם לירושלים כבראשונה, וביטל את המשמרות שבפרדסים שמנעו את העם בכח השלטון מלעלות לירושלים. "ולפי שבטלו הפרדסיות, והם (ישראל) נמנעו מלעלות לרגל, לפיכך נחתם גזר דינם לגלות בימיו, שעד עכשו תלו הקלקלה במלכיהם, ועתה לא היה במי לתלות" (זו, ב ברש"י). בלשון חז"ל: "מה נשתנה הושע בן אלה שגלו עשרת השבטים בימיו? אלא עד עכשו

היתה ע"א קשורה ביחיד וקשה לפני הקב"ה להגלות את הצבור בעוון יחיד, כיון שבא הושע בן אלה ובטל את המשמרות כלן, ואמר: כל מי שיעלה לירושלים, יעלה, ולא אמר: הכל יעלו לירושלים, עליו הוא אומר ויעש הרע בעיני ד' רק לא כמלכי ישראל, עליו עלה שלמנאסר, מפני ששמט קולר מצוארו ונתנו בצואר הרבים" (ילקוט שמעוני מלכים ב יז, רמז רלד, מתנא דבי אליהו). אז נלכדה שומרון: "בשנת התשיעית להושע לכד מלך אשור את שומרון ויגל את ישראל אשורה" (יז, ו). — "כי קרע ישראל מעל בית דוד וימליכו את ירבעם בן נבט, וידח ירבעם את ישראל מאחרי ד' והחטיאם חטאה גדולה" (יז, כא).

כד. משפט אלקי הארץ

שומרון הוחרבה עד היסוד כנבואת מיכה "ושמתי שומרון לעי השדה למטעי כרם והגרתני לגי אבניה ויסודיה אגלה" (מיכה א, ו). על כי היתה סיבה לפשיעת יעקב (מצודת דוד).

אולם אל ערי שומרון הובאו גויים ע"י מלך אשור "ויושב בערי שומרון תחת בני ישראל, וירשו את שומרון וישבו בעריה" (מלכים ב יז, כד). גויים אלו "לא יראו את ד' כלל, "אע"פ שהעמים עובדי הגלולים היו יראים מפניו, וקראו אל אלהא דאלהיא, אלו (הכותים) לא יראוהו כלל, כי אמרו, אילו היה בו ממש לא נתן את עמו לגלות" (רש"י ומלבי"ם). חוסר יראת ד' הביא אותם לעבירות חמורות של עריות ושפיכות דמים.

היות והיתה מידת הדין והמשפט של אלקי הארץ נטויה, לטהר את הארץ מקלקולי תועבותיה, פגעה מידת הדין זו גם בהם. אז באו האריות והיו ממיתים אותם. ישראל נענשו ע"י האומות שהצרו להם והגלום, ואילו הגויים עצמם נענשו ע"י חית השדה שהתרבתה בארץ בשממונה. האריה מלך החיות, שליח ההשגחה היה לממרים את דבר ד'. וברד"ק: "ומפני מה היו נענשים הגוים האלה... כי א"י מקודשת מכל הארצות ולא תסבול הארץ התועבות ההם".

אז הובא כהן מאנשי שומרון לבית אל, ומשם לימד את אותם גוים-כותים את הזהירות משחיתות העבירות החמורות ובפרט איסורי עריות; הוא לימדם את האמונה בד', אף שעבדוהו בשיתוף (רד"ק).

מרכז הארץ בין הגליל לבין ירושלים אשר ביהודה, היה מיושב בגוים-כותים. הגליל אשר לשבטי ישראל וירושלים אשר לעץ יהודה, נתחלקו ע"י רצועת

כותים זו (חגיגה כה.). אף שחזרו יחידים משבטי ישראל בימי ירמיהו, ויאשיהו מלך עליהם, הם לא היו ניכרים בין אותם הכותים.

יחודה של הארץ התבטא אז כלפי אותם נכרים במידת ההשגחה התמידית המיוחדת לארץ ישראל שבה קיים "משפט אלהי הארץ" — ו"תמיד", אף בזמן גלות זו — "עיני ד' אלהיך בה".

רבנו הרב צבי יהודה קוק זצ"ל (בספרו לנתיבות ישראל א, מאמר התורה והארץ, ג, עמוד קע-ח) מבאר שהמושג "**משפט אלהי הארץ**" אינו ביטוי שנאמר ע"י הכותים או לפי השגתם בלבד, אלא כאן בא לידי ביטוי ענין אמיתי ומהותי. שהרי **הרמב"ן** (בבראשית כו, ח) כותב "כי המצוות משפט אלהי הארץ הן אע"פ שהוזהרנו בחובת הגוף בכל מקום", ומרחיב דבריו בויקרא (יח, כה) בענין ענישתם של הכותים בידי האריות.

וכן **הכוזבי** (ד, יז) כותב כי "נקרא אלהי הארץ בעבור שיש לה כח מיוחד מאוירה ומארצה, ושמה עוזרים על זה". וכן **הגר"א** (אדרת אליהו דברים א ו) כתב ש"כמו שנקרא אלהי ישראל כן נקרא אלהי הארץ, וזהו מה שאמר באברהם אלהי השמים ואלהי הארץ... ולכן נענשו אפילו נכרים מפני שלא שמרו את התורה בארץ... ובארץ מצווה אפילו נכרי, ולכן נענשו הכותים שלא ידעו משפט אלהי הארץ וכיו". **ובתולעת יעקב** (לר"מ גבאי במוסף ר"ה) "ארץ ישראל היא משכן הכבוד העליון ובית מלכותו ואינה מקיימת עוברי עבירה... וכן מצינו בכותים מפני שלא ידעו משפט אלהי הארץ שהן המצוות".

ומסכם הרב צבי יהודה ואומר כי "מפורש בדברי כל רבותינו אלה, כי התואר משפט אלהי הארץ הנזכר במלכים ב יז בענין הכותיים, ביחס לתורת ד' אלהי ישראל ומצוותיו, אינו ביטוי חיצוני של אותם האנשים הנכרים, אלא הוא אמיתתה של תורה, שגם הם הכירו אותה מצד ממשיותה, אשר כמו שד' המתגלה בתורתו, נותנה ומלמדה, הוא אלהי ישראל, כן ולפיכך הוא **אלהי ארצו...**".

והוסיף והעיר כי התואר "משפט אלהי הארץ" מבואר בפסוקים כי הוא מדבריהם של האומרים ומסבירים כך למלך אשור, ולא מדבריהם של הכותים עצמם, "ויתכן ומסתבר שהם מישראל, המוגלים אשורה, הנזכרים מקודם". "ואפילו היה זה בטוי של הכותיים, אין זה אלא מתוך תפיסתם את אמיתתם של דברים שבמציאותה הממשית".

כה. הכותים

נחלקו חז"ל על גיורם של אותם כותים: אם גרי אמת היו או גרי אריות היו. כלומר אם באמת קבלו על עצמם להיות חלק מהאומה ולקיים את מצוות התורה שלמדו, או שרק מפחד האריות עשו זאת אך ליבם בל עימם, ומיד לעת צרה יסורו מדרך ד'.

אולם זה ודאי כי מבחינה לאומית ומבחינת הגדרתם כחלק מהאומה, רחוקים היו בליבם מישראל. כי לא רק זאת שהמשיכו לעבוד את אליליהם שהביאו מארצותיהם, אף שעשו זאת מתוך אמונה בד' אלקי השמים והארץ, ועבדום בשיתוף, — אלא אף המשיכו להרע לישראל.

הנה לאחר ע' שנה, משקבלו ישראל רשות לבנות את בית המקדש התעוררו גם כותים אלו "לתחיה". הם נקראו "צרי יהודה ובנימין" (עזרא ד, א). ופנו בדרישה אל ישראל השבים: "נבנה עמכם, כי ככם נדרוש לאלהיכם ולו (ולא — כתיב) אנחנו זובחים מימי אסר חדון מלך אשור המעלה אותנו פה" (שם, פס' ב). התשובה הישראלית המסורה אל קדשי האומה ויחודם הישראלי היתה: "לא לכם ולנו לבנות בית לאלהינו, כי אנחנו יחד נבנה לד' אלהי ישראל...". (פס' ג). ללמדם כי ד' הוא אלהי ישראל לבדו, ולא רק אלהי הארץ, אלהי האלהים. המקדש הינו מרכז האומה והוא מיוחד לאומה הישראלית לבד, ומהם ועל ידם תתכונן הממלכה האלהית בעולם.

תיקון האומה אחרי גלותה היתה בבנין ירושלים ומרכז הקודש והממלכה שבקרבה — בית המקדש. את היסודות הנכריים של העבודה זרה ונישואי הנכריות, היה צריך להרחיק ולאבד כליל. הכותים צרי יהודה ובנימין השרישו בארץ את הנכריות הזרה בכל חומרתה, ואותם הרחיקו מנהיגי האומה ממרכזה הממלכתי המקודש של האומה.

לפי ספרי דברי הימים, הדבר גרם לכותים להתאחד ולבנות להם היכל בהר גריזים. היהודים אשר לא רצו להפרד מנשיהם הנכריות פנו להיכל הכותים בהר גריזים, ובראשם בנו של יודע בן אלישב הכהן הגדול חתן סנבלט החורני, ששמש בכהונה שם (נחמיה יג, כח). הר גריזים שמימין לשכם לצד דרום, שעליו ניתנה הברכה, הפך למרכז שומרוני-כותי, ואח"כ נוצרי — כנגד מרכזיותה של ירושלים.

כל ימי צרתם של ישראל היו הכותים צרים להם, והצטרפו לאויביהם להלחם בם. בימי אלכסנדר מוקדון הסיתוהו כותים אלו להחריב את המקדש. וכך

מסופר בגמרא: "בכ"ה בטבת יום הר גריזים הוא... יום שבקשו כותיים את בית אלהינו מאלכסנדרוס מוקדון להחריבו, ונתנו להם, באו והודיעו את שמעון הצדיק... אמרו: אפשר בית שמתפללים בו עליך ועל מלכותך שלא תחרב, יתעוך גוים להחריבו? אמר להם: מי הללו? אמרו לו: כותיים הללו שעומדים לפניך, אמר להם: הרי הם מסורין בדיכס, מיד נקבום בעקביהם ותלאום בזנבי סוסייהם והיו מגררין אותן על הקוצים והברקנים עד שהגיעו להר גריזים, כיון שהגיעו להר גריזים, חרשוהו וזרעוהו כרשינין, כדרך שבקשו לעשות לבית אלהינו, ואותו היום עשאוהו יו"ט" (יומא סט.).

גם בזמן מלחמות החשמונאים הצטרפו הכותים לַיְנָיִם. למשל מסופר כי כתבו לאנטיוכוס "לא יהודים אנחנו ולא ידענו את אלקי העברים... ולא מרצוננו שמרנו את השבת והמועדים... ועתה אם רעה בעיניך נשוב ליראת אבותינו ונקרא את מקדשינו על שמך... (חשמונאים ו ב קדמוניות יב ח).

לתקופה מסוימת נחרב היכלם אך שב ונבנה בימי הרומאים, כעיר חשובה בישראל, העומדת כצרה ומתחרה לירושלים. הורדוס המלך שכללה וְפָה אותה מאד, וקראה בשם **סבסטי**. בחז"ל מזכירים את "פרדסי סבסטי" (ערכין יד.). לשבחה של א"י באותם ימים.

לסיכום, אף שנחשבו הכותים בימי חז"ל כגירים, ואמר רשב"ג שכל מצוה שהחזיקו בה הכותים, הרבה מדקדקים בה יותר מישראל (חולין ד.). ובמשנה בסתם הם נחשבים כיהודים, ועפ"י הירושלמי "כותי כישראל לכל דבר" (דמאי פ"א ה"ט), ובכמה וכמה הלכות ומצוות שקיימו סמכו עליהם בעניני כשרות, — אך עיקר גירותם היתה חיצונית-מעשית-דתית, ולא היתה להם השתייכות לאומית כחלק מהותי מנשמת האומה. מסופר בגמרא כי משבקרו חכמי ישראל בהר גריזים וראו שאין ביניהם שומרי תורה, "לא זזו משם עד שעשאו עובדי כוכבים גמורים" (חולין ו.), — מפני ש"דמות יונה מצאו להם בראש הר גריזים והיו עובדים אותה". בעלי התוספות מביאים מהמדרש, כי זו היתה העבודה הזרה שהטמין יעקב תחת האלה אשר עם שכם. עבודה זרה זו הובאה משלל העיר שכם עצמה.

אך נראה שכוונת חכמים ב"דמות יונה" היא משל לצורת חיקוי חיצונית שסגלו לעצמם הכותים את תורת ישראל, ורצו להדמות במעשיהם לאומה הישראלית הנמשלת ליונה. יונה שאינה עוזבת את בת זוגה לעולם ושומרת אמונים לבעלה הראשון. תורת מעשים זו, המערבת את הישראליות בנכריות,

תוך בגידה במרכז הרוחני הלאומי שבירושלים היא "דמות יונה" והיא מעין עבודה זרה.

במסכת הכותים (בסוף פ"ב): "ר' ישמעאל אומר: הכותים גרי צדק היו מתחילתם, מפני מה אסרום — מפני הממזרות, ושאינם מיבמים את הנשואה. **מאימתי מקבלים אותם: משכפרו בהר גריזים והודו בירושלים ובתחיית המתים**, מכאן ואילך הגוזל את הכותי כגוזל את ישראל". נראה שההודאה בירושלים והכפירה במרכז הנפרד של הר גריזים הוא יסוד השבש הטעות והכפירה של הכותים.

נראה שבמושג "תחיית המתים" רמזו חכמים גם לגאולתם של ישראל ולתחייתם המחודשת בארצם. כי בימי חז"ל החלה המינוח הארורה בשיא השפעתה, באמרה כי המשיח הנה זה כבר בא. הרעיון כי אין תחיה לאומה בארצה וכי גורלה הוא להיות בגלות בין העמים, הוא כדמיון תפיסת העולם כי אין שום תיקון ותחיה לגוף האדם עלי אדמות אלא בשוב נשמתו לגבהי שמים עליונים. תחיית המתים היא אמונה בקדושתו של הגוף הישראלי ובקדושה הלאומית הממשית של האומה, ובאמונה הברורה כי היא תחזור ותתקומם שוב בירושלים ובא"י.

התפיסה הנוצרית כופרת בתחיית המתים ובגאולתם של ישראל, ותפיסה זו התפתחה והתבססה על תפיסת עולמם של הכותים שמרכזם היה בהר גריזים. בכך נפרדו סופית הכותים מענינם האלקי של ישראל עד שיתגיירו ויכפרו בהר גריזים ויודו בקדושתה של ירושלים לישראל ויאמינו בתחיית המתים ובנצח בגאולתם של ישראל.

אחרית דבר — בימי הגלות

במשך ימי גלותינו הארוכה התמידה האומה להתיישב ולהאחז בעיר שכם. אמנם מתי מספר היו המשפחות, ולא נודעו הדברים בפרסום בדברי ימי ארצנו, אך כמיהת הקודש לארץ האבות התמקדה בערי הקודש שבישראל, ולא פסחה גם על העיר שכם, מקום קברו של יוסף.

"שלושה מקומות אין אומות העולם יכולים לומר גזילה היא בידכם: מערת המכפלה, ביהמ"ק וקבורת יוסף" — שנקנו בכסף מלא מאת הגויים בפרסום ובפרהסיא (בראשית רבה פ"ט, ז). אמנם כנגד זה ניסו האומות והדתות לטשטש ולהעלים את יחודם הישראלי בכל כוחן והשפעתן.

למשל, אספסיאנוס אבי טיטוס מושל רומא בנה עיר רומית על חורבות שכם וקרא לה בשם "ניא-פוליס", כלומר "עיר חדשה". כ־400 שנים התקיימה עיר רומית זו, באוירה אלילית נכריה, שאיפשרה את התפתחות המקדש השומרוני (הכותב) בהר גריזים. באוירה אלילית זו נבנו תיאטרוני ענק ומרכזי שעשועים והתנספו מקדשי אליל בהר גריזים הסמוך.

בזמן הכיבוש הערבי את הארץ הוסב שמה של שכם ל"נאבלוס", שהוא שיבוש של השם הרומאי ניא-פוליס. אמנם עוברי אורח ואחרים סברו כי שם זה הוא על שם הנאמר במעשה דינה "כי נבלה עשה בישראל" (בראשית לד, ז), ואמנם כן, עצם שלטונם הנכרי האלילי של הגויים על עיר קודש זו, עיר ואם בישראל הוא מעשה נבלה, חילול שמה וכבודה של האומה הישראלית.

בעלייתו של הרמב"ן לארץ (בשנת ה' אלפים כז — 1267 למנינם), הוא מגיע לירושלים ומספר "כי כבר התחילו ושלחו לעיר שכם להביא משם ספרי תורה אשר היו מתחילה בירושלים, והבריתום (משם) בבא התתרים" (אשר כבשו את א"י שבע שנים קודם לכן).

גם במאות השנים שאח"כ מסופר על חיי היהודים, כמה עשרות משפחות שהתמידו בהאחזותן בשכם. אולם הערבים הביזנטיים הצלבנים, המוסלמים או הנוצרים, הצרו את צעדיהם והתפתחותם מאד.

בזמן שהחלה עלייה גדולה של יהודים לארץ, ואחרי תחילת השלטון הבריטי, החלו פרעות הערבים נגד עליית קרנם של ישראל, והתעוררות ראשית צמיחת

גאולתינו. בתקופה זו הרגו הערבים גם ביהודי שכם וגירשום משם בשנת תרצ"א.

מאז הופסק הישוב היהודי בעיר שכם בכל תקופת השלטון הערבי הירדני על איזורים אלו.

* * *

קדושת הפעולות האלהיות שנעשו בשכם ע"י אבות האומה מנהיגיה ונביאיה, וקדושתו של יוסף הטמון בה, שרויות הן ברוחה ובאדמתה. האומה הישראלית שבה אט אט במצעדי גאולתה אל מרומי הקודש של יסודות חייה. מתחתית המדריגה הננו עולים ומתקדשים, "בונים תחילה בחול ואח"כ מקדישים". המרכז הלאומי המדיני והמסחרי של האומה נבנה כ"עיר חדשה" ב"תל אביב"יפו, שבגבול הים במערבה של ירושלים. מדור לדור ומשנה לשנה אנו מתמלאים מקדושתה העצמית של ארץ חיינו והשפעתן של ערי קדשנו. מכחה של ירושלים לב האומה ויסוד נשמתה זכינו לשוב ולרשת את חברון ושכם ערי יהודה, ועוד נזכה לשוב ולהתישב בהן, ולהחיות את סגולת ערכיהן בחיי אומתינו, לשכלול תכלית גאולתינו השלימה. במהרה בימינו, אמן.

א. אגרת רבנו הרצ"י להנחת אבן הפינה בהר גריזים

בי"ה ל"ב בעומר התשל"ז

להזרת כבוד יקירי נכבדי הרב מאיר כהנא

וכל קהל המתכנסים בטכס הנחת אבן הפינה בהר גריזים.

כל עתרת השלום והברכה ממקרו הברכות האמורות בתורה,

מתוך כל מעמקי מרומי לבבי ונפשי וכל עצמותי תאמרנה השתייכותי כולי

בחגיגת הופעת המעשה הגדול והנשגב הזה, אשר כעת יאמר ליעקב ולישראל

מה פעל אל הנותן עז ותעצומות לעם, .

כאן במקום הגיעו שלם, במעשה אבינו סימן לכל בניו,

בכל תקפו, בגופו בממונו בתורתו,

בכל עמו ונחלתו,

במקום בא כל ישראל להמליך,

אחרי ענות כל העם את יהושע ד' אלוקינו נעבוד ובקולו נשמע,

ומכאן סודר כל העם איש לנחלתו,

עם כריתת הברית, לסידור החוק והמשפט.

וכאשר דבר אלקים בקדשו אעלוזה אחלקה

שכם ועמק-סוכות אמדד,

באלהים נעשה חיל והוא יבוס צרינו,

ובי ירום ראשי על אויבי סביבותי אשירה ואזמרה לד',

וירום קרן לעמו תהילה לכל חסידיו בגדול ישועות מלכו ועשותו חסד למשיחו

במהרה בימינו.

בצפיית ראיית הישועה השלימה

צבי יהודה הכהן קוק.

ב. אגרת הרצ"י לגרעין שכם — אלון מורה

רוב ההתישבות ביהודה ושומרון ושאר חלקי ארץ ישראל החלה לפעום באומה מכחו והשפעתו של הרב צבי יהודה קוק זצ"ל.

"במסגרת המאבק הלאומי על ארץ אבותינו, גובש ויוסד, בשנת תשל"ד — "גרעין שכם", אשר שם לו למטרה לחדש את ישובה של שכם וסביבותיה. לאחר מאבקים ממושכים ניתנו ל"גרעין שכם" זה מקומות חילופיים להתישבות מחוץ לעיר שכם, בתחילה בקדומים (לאחר מכן באלון מורה, הצופה אל פני העיר שכם" (מתוך דף מידע של "מטה שכם").

הרב צבי יהודה קוק זצ"ל חיזקם בדברים הבאים :

(המובאים בספר ארץ הצבי סימן נג ובספר להלכות צבור רה) :

ב"ה, ערב שבת-קדש בהעלותך התשל"ט.

ברוכים הבאים העולם המתנחלים בשם השם!

מכל מעמקי-מרומי לבבי ונפשי ברכתי ממקורה האמורה ומפורשת בתורה לכולכם אחי ורעי הדוגלים באלהי מערכות נצח ישראל ונחלתו מראשית קדמות אבותינו המתאמצים להתאחז והלקבע במרומי עיר-הקדש שכם. מתוך שיאה של ירושלים מקדשנו, הרוממה ושקולה ככל ארץ-ישראל, נמשכת ושופעת לכם, מחמדי, ברכת יעקב אבינו המתרחבת בלי-מצרים לכל רוחות-עולם.

חזקו ואמצו הרבו והצליחו, בהדר ברכת כל ישראל עליכם ועל כל מצעדיכם הנשגבים לקידוש שם אלהי מערכות ישראל.

נאמנכם במלוא יקרכם

בצפיית הישועה השלימה

צבי יהודה הכהן קוק